

SAYGINLIK SİYASETİ; İLETİŞİM VE DIŞ SİYASA İLİŞKİSELLİĞİ

Doç. Dr. Emine Yavaşgel
İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kamu hizmeti fikri kamu tekeli fikrinden mutlaka ayrılmalı, ama gerçek anlamda kamu hizmeti kalmalıdır. Bunu başarmanın tek yolu yeni tür bir kurum yaratmaktır.
Raymond WILLIAMS, 1962

1. Giriş

Uluslararası alanda siyasal nitelikteki iletişim eylemi (olayı), bir devletin dünyadaki görüntüsü (imaj), saygınlığı (prestij) ve dolayısıyla, güdülen dış siyasanın etkinliği bakımından oldukça önemli bir görev üstlenmiş bulunmaktadır.

1789 Fransız Devriminde başka uluslara da özgürlük verilmesi parolası ile girişilen uluslararası siyasal propaganda çağcıl anlamda uluslararası iletişimin ilk kilometre taşı olmuştur. Birinci Dünya Savaşında telsizle haber savaşı başlamış, savaştan sonra Lenin'in giriştiği ideoloji propagandası, arkasından Hitler Almanyası'nın propaganda savaşı bu tür eylemleri devletlerin dış siyasa amaçlarının bir aracı haline getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası siyasal propaganda da bir biçim değişmesi, bir yöntem farkı görülmeye başlanmıştır. Amaç, eskiden olduğu gibi, yine insanların düşüncesini ve tutumlarını etkilemektir. Fakat bu amaca varmak için her aracın; doğrunun yanında yalanın da kullanılmasının, insanların ve toplumların zayıf yanlarının kötüye kullanılmasının meşruluğu üzerinde oldukça durulmuş, daha nesnel biçimde bir propaganda yolu aranmış, yeni bir kavram çerçevesinde ince bir propaganda yapılmasına yönelinmiştir. İşte bu gereksinme için '**Tanıtma**'nın kullanılmaya başlandığını görüyoruz.

Tanıtma daha çok, çoğulcu demokrasilerin kullandığı bir yordamdır. Özgürlüklerin bulunduğu ülkelerde gerçeği kamuoyundan gizlemek kolay olmadığına göre, bunu dünya kamuoyuna başka bir biçimde yansıtmak da kolay değildir, iletişim (haberleşme) araçlarının ve genellikle teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği bu günde, verilmek istenen bilginin gerçeği en doğru bir biçimde yansıtması onun etkinliği bakımından en iyi yoldur. İnsanları kandırmak, yanıltmak zorlaşmıştır. Ulaşım ve haberleşme araçlarının daralttığı yer yüzeyinde giderek uluslararası bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır. Devletler bir karar alıp bir eyleme geçerken ulusal kamuoyu gibi, dünya kamuoyunu da -bir ölçüde de olsa- hesaba katmak durumundadır. Buna karşın, totaliter devletlerde genellikle propaganda eski kavrama uygun propagandadır ki, ülke içinde resmi doktrine uygun halkın bilinçlendirilmesi, dışarıya yönelik olarak da ideolojik savaş şeklindedir.

Bununla birlikte, siyasal rejimler ne olursa olsun, dünyanın bugünkü gidişi, kamuoyları karşısında daha dikkatli olmak, gerçeklere daha fazla yaklaşmak, daha sık ve inandırıcı açıklamalar yapmak doğrultusunda bir gelişme sürecini zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası siyasal tanıtma, üniversiteler ile yerli ve yabancı kurum ve kişilerin gönüllü nitelikteki çabaları dışarıda tutulursa, genellikle devletle ilgili bir eylemdir. Bunu devlet adına hükümet yürütür. Toplumun uzun ya da kısa süreli çıkarları söz konusudur. Bu bağlamda ekinsel tanıtmayı da siyasal tanıtma içerisinde tutmak gerekecektir. Çünkü bu

tür tanıtma uzun süreli bir yatırım gibidir. Başarı ile yapınca, tanıtımı yapan ülkenin karşı ülkedeki görünümü olumlu yönde geliştirmekte, saygınlığı artmaktadır.

Tanıtma herkese açık kitle iletişim araçları (basın, radyo, televizyon, kitap, fotoğraf, plak, band, sergiler, kültür gösterileri, uluslararası geziler, vs.) ile yapılır. Tanıtma olumlu bir etki elde etmek üzere dürüst biçimde yapılan bir eylemdir. Bu bakımdan mutlu bir terimdir. Ve de yalnızca bildirmek, göstermek amacıyla, gereğinde de dürüst olmayan yollarla karşı tarafı etkilemeyi hedefleyen *propaganda* dan ayrılır.

Bugün Batı dillerinde '*tanıtım*' kavramı genellikle "enformasyon"¹ sözcüğü ile karşılanmaktadır. Fakat enformasyon pek çok anlama geldiğinden bizim dilimizdeki '*tanıtma*' gibi belirli sınırlara ve özel bir tanıma sahip değildir. Söz konusu sözcük genel anlamda "aleni"; gizli olmayan haberleşmeyi ifade eder.

Uluslararası alanda kurumsallaşmış bir haberleşmenin tarihi çok eski değildir. XIX. yüzyıl başlarından itibaren Batı ülkelerindeki ekonomik ve sosyal gelişmeler halkın haber alma ilgisini artırmış; böylece geniş haber alma şebekelerinin kurulması gereği doğmuştur. İşte bu gereksinimi 'Haber Ajansları' karşılamıştır. İlk haber ajansı Fransa'da Charles Louis Havas tarafından 1835'te kurulmuştur. L. Havas'ın çalışma arkadaşlarından Bernhart Wolf 1849'da Almanya'da, Havas'ın diğer bir iş arkadaşı olan Julius Reuter'de 1851 yılında İngiltere'de birer ajans kurmuşlardır. Bu arada, 1848 yılında Amerika'da Associated Press, 1853'de de İtalya'da Stefani Ajansları kurulmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'daki Havas, Reuter ve Wolf Ajansları dünyayı haber alma ve dağıtma bakımından ellerinde tutuyorlardı. Bu haber ajanslarının hiçbirinin üzerinde bir devlet otoritesi yoktu. Haberlerini serbestçe alıp serbestçe veriyorlardı. Birinci Dünya Savaşı başında 15 kadar olan haber ajanslarının sayısı, iki dünya savaşı arasında hızla artmıştır. Artık devletlerin çoğu kendi ulusal ajanslarını kurarak haberler üzerinde az çok bir kontrol oluşturmaya ve bazıları da böylelikle propaganda yapmaya yönelmişlerdi.

Ulusal ajansların pek çoğu Havas, Reuter, A.P. veya U.P. gibi büyük ajanslarla anlaşmalar yapıyor, onların haberlerini ya yıllık bir bedel karşılığında veya kendi ülkesine ait haberlerle takas ederek kullanıyorlardı. Salt Sovyet Rusya haberleri kendi tekelinde tutmuştur. Yeni rejim ve ideolojinin gereği olarak Sovyet Rusya'da yalnızca TASS ajansının verdiği haberler kullanılmıştır. Bu büyük ajansların arasından değinmeye değer olanlar Federal Almanya'da "Deutsche Presse Agentur" (D.P.A.), Japonya'da savaş sonunda kapatılan Domoj ajansı yerine kurulan "Kyudo" ve "Jizi" ajanslarıdır.

Bize gelince, Osmanlı imparatorluğu zamanında gerçek anlamda ulusal bir ajans kurulamamış. 1911'de Salih Gürcü Bey'in kurduğu *Osmanlı Telgraf Ajansı* yabancı büyük ajansların sadece bir aracı olmuş, bu durum bir ara adına "ulusal" sıfatı katılmasına rağmen imparatorluğun sonuna kadar böyle sürmüştür. Savaş yıllarında Havas ve Reuter Ajanslarının kurdukları *Türkiye Havas-Reuter Ajansı* ancak işgal kuvvetlerinin organı olarak kalmış, ilk ulusal ajansımız *Anadolu Ajansı* 6 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Ajansın resmi niteliği 1925 yılında değiştirilmiş, anonim şirket haline getirilmiştir. Ancak, ajans devlet bütçesinden önemli derecede yardım almıştır.²

¹ Kökeni Latince '*informare*' olan bu sözcük Türkçe'ye önceleri '*istihbarat*' olarak aktarılmış, sonra '*haber alma*' anlamında, daha sonraları da '*alınan bilgi*' ya da '*tanıtım*' anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır.

² İsmail SOYSAL, "Uluslararası Alanda Enformasyon", *Dış Politika – Foreign Policy*, Ankara, No.2-3, 1975, s.43. Ayrıca özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda enformasyonun oynadığı rol konusunda bkz., İsmail SOYSAL, *Tanıtma ve Türkiye'nin Tanıtılması*, Ankara, Unesco Türk Milli

Haberlerin alınıp dağıtılmasında en önemli rolü ajansların oynadığı söz götürmez bir gerçek olmakla birlikte, onların getirdiği bu ham maddeyi olduğu gibi ya da işledikten sonra kamuoyuna ileten gazetelerle, radyo ve televizyonlardır.

Bugün gittikçe haber gazeteleri haline gelmekte olan gazeteler uluslararası olaylara ait haberlerin büyük çoğunluğunu ajanslardan alırlar. Bu durum aynı şekilde radyo ve televizyonlar için de geçerlidir.

Radyo pek çok devlet için uluslararası alanda çoktan beri bir propaganda aracı olmuştur. Bu yüzden adeta "radyolar arası bir savaş" başlamış, bunda radyo yayınlarının genişliği, uzunluğu, yayın gücündeki üstünlük ve parazitler rol oynamaya başlamıştır. Fakat ardından gelen televizyon, görselliğin getirdiği yenilik ve canlılık ile uluslararası enformasyon alanında en etkin kitle iletişim araçlarının başına geçmiş görünmektedir. Etkinlik süresi ölçütüne göre görsel basın yazılı basının yerini tutamayacağı tartışılabilir. Beraber, görselliğin gücü hiç bir dönem insanlığın üzerinde yadsınacak bir gerçek olmamıştır.

Uluslararası olaylar hakkında ülke ve dünya kamuoyunun zamanında aydınlatılması Batı'da çoktan beri kural haline gelmiştir. Dışişleri Bakanları ve gerekirse Başbakanların açıklamalarından başka, ajans ve basın muhabirleri aracılığıyla, bazı olaylarla ilgili resmi açıklamalar yapmak zorunluluğu da kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu açıklamalar çeşitli biçimlerde yapılır: Resmi bildirimler, kısa açıklamalar (tavzihler) ve yalanlamalar (tekzipler) yayımlanabilir. Ayrıca, basının soru sorma gereksinimini karşılamak için basın toplantıları düzenlenir. Bu toplantılar Dışişleri Bakanları ya da hükümet Başkanları tarafından yapıldığı gibi, hükümet ya da Dışişleri Sözcüleri tarafından da sık sık ya da her gün yapılabilmektedir. Devlet adamlarının ya da sözcülerinin açıkça ve resmen söylemek istemediği noktaları gayri resmi biçimde açıklamaları olasılığı da vardır. Hatta çoğu zaman devletin kendisi böylece haber verilip dünya kamuoyunun aydınlatılmasında yarar görür. İşte bu gereksinmeyi karşılamak üzere aynen yazılmamak, kaynak ve kimin söylediği belirtilmemek üzere İngilizce deyim ile 'off the record' açıklamalar da yapılmaktadır.

1950'lerde Türkiye'de de çoğulcu demokrasiye geçilmekle Dışişleri Bakanlığı'nın basınla ilişkileri artmaya başlamıştır. Artan bu ilişkinin düzenlenmesi zorunluluğu duyulunca, 1955 yılında Bakanlıkta bir 'Basın Bürosu' kurulmuş ve bu büronun şefi,³ Dışişleri'nin Sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. 1958 yılında *Enformasyon Dairesi Genel Müdürlüğü* haline getirilen bu büronun başlıca görevleri, Bakanlık makamına Türk ve yabancı yazılardan ve olaylardan haber vermek ve uluslararası olaylar hakkında Türkiye'nin görüşünü basın mensuplarına anlatmak, yanlış haberleri yalanlamak (tekzip etmek), yanlış düzeltecek doğru açıklamalar yapmak (tavzih etmek) ve Türkiye'nin dış siyasasının ana çizgilerini yabancı basın mensuplarına açıklamaktır. Dışarıda da Elçiliklerin buldukları ülkenin basınına dikkatle izlemek, gerektiğinde basınla iletişime geçmek zorunluluğu vardır. Bu görevi yürütenler de Basın Ateşeleri'dir. Bugün artık uluslararası alanda basın, diplomasi'nin ayrılmaz bir parçasıdır.

2. Uluslararası Siyaset

Komisyonu Yay., 1976

³ Suriye'de diplomat olarak bulunurken merkeze çağırılarak bu göreve getirilen İsmail Soysal, böylelikle Basın Bürosunun ilk şefi olmuştur. Bu görevinden sonra, uzun yıllar da Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfı (OBIV)'nin Başkanlığını yürütmüştür.

Uluslararası siyasetin kapsamı yakın tarih ve aktüel olaylardan daha geniştir. Hans J .Morgenthau'da bu durumu şu satırlarla özetlenmektedir: "Gözlemci, etrafını çağdaş sahnenin çevrelemiş olduğunu görür; çağdaş olayların durmadan değişen perspektifleri ve vurgulama yöntemlerinin etkisi altında olduğunu hisseder. Ayağını basacak sağlam bir zemin bulamayan gözlemci, değerlendirmeleri için objektif standartlardan da yoksundur. Bu yoksunluktan kurtulmak, ayağının altına sağlam bir zemin bulmak için ise, aktüel olaylar ile en eski geçmiş arasında birlikte-ilişkilere (correlation) ve bunların her ikisinin de temelinde yer alan insan doğasının değişmez niteliklerinin temellerine inmek zorundadır."⁴

Uluslararası siyaset, hukuk kuralları ya da kurumlarından da ibaret değildir. Uluslararası siyaset bu kuralların çerçevesi içinde ve bu kurumların aracılığı sayesinde işlerlik kazanır. Uluslararası siyaseti tanımlayabilmek için öncelikle konunun kavramsal alanının iyi saptanması gerekir. Bu nedenle, ilk aşama olarak, 'uluslararası' teriminin bu disiplinde ne anlama geldiğini ortaya koymayı gerekli görüyoruz. Burada "ulus" sözcüğüyle belirtilmek istenen "içsel ve dışsal" egemenlik hakkına sahip devletlerdir.⁵ Tanımdan da anlaşılacağı gibi ulus olabilmek için belirli bir toprak parçasına sahip olmak gerekli, egemenlik ise yeterli koşul durumundadır. Buna göre, bir ulus belirli bir toprak parçasına sahip olmadıkça, tanım gereği egemen olamadığından uluslararası terimdeki ulus statüsüne erişememektedir; benzer bir şekilde, bir ulus belirli bir toprak parçasına sahip olmasına, hatta bu toprak parçası üzerinde kurumsal anlamda bir devlet yapısına sahip bulunmasına rağmen, eğer içsel ve dışsal egemenlik haklarına sahip değilse, yine terimimizdeki ulus yani devlet ulamına (categorie) girememektedir.

Tüm bu tanımlama girişimlerinden hareketle, *uluslararası* teriminin *egemen devletlerarası* terimi ile anlamdaş kullanılabildiği saptamasında bulunmak olası. Diğer taraftan, uluslararası sözcüğünün içinde yer aldığı uluslararası siyaset ve uluslararası ilişkiler⁶ alanın kapsamını ve sınırlarını belirlemek açısından önem taşımaktadır. Uluslararası ilişkiler deyimini uluslararası deyimine oranla daha geniş olmakla birlikte, hatta onu da kapsayan bir alanı niteler, örneğin bir dış yardım konusu uluslararası ilişkiler açısından ele alındığında, yardımın amacı, türleri ve sonuçları bir bütün olarak incelenmeye çalışılır. Oysa aynı konu uluslararası siyaset çerçevesi içinde ele alındığında, dış yardım yalnızca siyasal amaçlı olduğu ve/veya siyasal amaç doğurduğu ölçüde incelemeye alınacaktır.

Bunun yanında, dış siyasa ile dış ilişkiler deyimlerini de benzer şekilde ele almak mümkündür. Dış ile uluslararası arasındaki ayırım biraz daha farklı bir görünüme sahiptir. "Dış siyasa ile dış ilişkiler deyimini, uluslararası siyasa ile uluslararası ilişkiler olarak adlandırdığımız alanların klasik anlamda temel inceleme birimi, temel aktörü olan egemen devletin dışa ilişkin konumuna işaret etmektedirler."⁷ Bu çerçevede ülkenin dış siyasetleri, uluslararası siyasetin konularından birisini, en önemlisini oluşturmaktadırlar.

⁴ Hans J. MORGENTHAU, *Uluslararası Politika*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1970, s.21

⁵ Faruk SÖNMEZOĞLU, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Filiz Kitabevi Yay., 1989, s.11

⁶ Uluslararası siyaset, uluslararası ilişkiler ve dış siyasa konularını F. Sönmezoğlu *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*'nin giriş bölümünde şöyle tanımlamakta: Uluslararası politika, iki veya daha fazla devlet arasındaki siyasal ilişkileri uluslararası yapının tümü içinde ele almakta ve incelemektedir.(...) Uluslararası ilişkiler ise ülke sınırlarını aşan ve hükümetler, halklar ve devlet-dışı kuruluşlar arasındaki tüm ilişkileri içine alan kapsamlı bir deyimdir.(...) Dış politikaya gelince, eğer bir kişi, bir devletin veya genel olarak devletlerin uluslararası çevreye karşı davranışı ile bu davranışın hangi koşullar altında oluşturulduğunu inceliyorsa, bu kişinin dış politika ile ilgilendiği söylenebilir.

⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU, *a.g.y.*, s.14

Bir bilim dalı olarak uluslararası siyasanın asal konusu, uluslararası siyasal sorunların gözlenmesi ve çözümlenmesi ile bunları anlatabilme yeteneğine sahip kavramların ya da modellerin geliştirilmesidir. Sonuç olarak belirtilmeden geçilemeyecek olan, bugüne kadar uluslararası siyasa'yı çözümlenmek için bir çok yaklaşımlar getirilmiş olmakla birlikte, istenilen sonuca henüz ulaşılammıştır. Sorun **teklık**'ten, yani **tek örneklık**'ten kaynaklanmakta. Düzensiz, karmaşık bir görünüm sunan bu alanda art arda gelen benzer olaylardan çok birbirinden farklı olaylar gözlemlenir zaman içerisinde.

3. Dış Siyasal Bakış Açısı

Dış siyasa üzerinde esen iletişim rüzgarlarını betimleme girişiminde öncelikle '*Dış Siyasa*'yı '*Uluslararası Siyasa*'dan ayıran temel niteliklere kısaca değinmekte yarar görüyoruz.

Uluslararası siyasanın kapsamı dış siyasadan daha geniştir: Eğer bir kişi, bir devletin ya da genel olarak devletlerin uluslararası çevreye karşı davranışı ile bu davranışın hangi koşullar altında oluşturulduğunu inceliyorsa, bu kişinin Dış Siyasa ile ilgilendiği söylenebilir. Buna karşın, bu kişi Uluslararası Siyasa ile ilgilenecekse, iki ya da daha fazla devlet arasındaki siyasal ilişkileri uluslararası yapının tümü içinde ele alacak ve inceleyecektir.⁸

Dış siyasa uluslararası siyasal sorunlara belli bir devletin ya da genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından ele alır.

Devletlerin uluslararası alanda kendilerine seçtikleri rol uluslararası dizgesinde meydana gelen değişikliklerle koşulluk ilişkisindedir. Hiç şüphesiz, devletlerin güç ve etkililiği söz konusu sistemde meydana gelen değişikliklerle yakından ilintilidir. Açıkça söylenebilir ki uluslararası dizgenin yapısı, küçük devletlerin pek az etkileyebildikleri ve fakat pek fazla etkilendikleri bir yapıdır. Bu nedenledir ki uluslararası dizgenin oluşturucuları büyük devletlerdir.

Devletlerin dış siyasa hedeflerinde değişime yol açan birincil nitelikli unsur uluslararası dizgenin yapısında, daha doğrusu uluslararası güç dengesindeki değişimlerdir. Oluşan sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik gelişmelerin doğurduğu blok-içi ya da bloklar-arasındaki çatışmalarda gevşemeler, güç dengesinin değişmesi, yeni güçlü devletlerin ortaya çıkması gibi durumlar, dünya devletlerinin önüne yeni olanaklar ya da tam tersi tehlikeler sunabildiklerinden dolayı devletler dış siyasalarını durumlara göre ayarlamak zorunluluğu taşırlar. Yakın tarihte meydana gelen bir olay bu durumu en iyi şekilde örneklendirecektir. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1950'lerin sonlarına kadar iki kutuplu-iki blok arasında yaşayan devletler, 1960'ların başlarında Çin'in Sovyet Sosyalist dizgesinden kendini çekip bir üçüncü büyük güç olarak bölgesinde etkililiğini artırmaya başladığına tanık olmuşlardır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası güç dağılımında yeni bir "kutup" oluşturması, yeni ticari, ekonomik ve ekinsel ilişkilerin başlaması, o zamana kadar hüküm süren blok dizgesinin zayıflamasına yol açmış, bu nedenle de blok-içi ya da bloklar-arası mevkiilerde bulunan devletler arasındaki ilişkileri yeniden gözden geçirmek, dış siyasa stratejilerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır.

Bu tür değişimleri hızlandıran en etkili etmen ekonomik olanlardır. Nedeni de ticari ilişkilerin kültürel ya da siyasal yakınlığa bağlı olmadan da gelişebilmeleri ve fakat bu

⁸ Bkz., Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika*, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay., 1985, ss.28-31

gelişmeleriyle zamanla diğer alanlarda da ilişkilerin dogmasına ya da pekişmesine yol açabilmesidir. Bundan dolayı 1960'lar sonrasındaki bu yeni kutuplaşma, dünyanın çok-kutuplu görünüm alması, ticaret ağlarını geniş tutmayı hedeflemiş, Amerika Birleşik Devletlerin teşvikleriyle de 'gevşeme' (detente) döneminin temellerini atmıştır.

Devletlerin dış davranışlarını etkileyen başka bir öge de uluslararası değerlerdir. Bugün en önemli uluslararası değerler arasında "siyasal bağımsızlık ve ulusların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi hakkı (selfdetermination)"⁹ bulunmaktadır. Yakın tarihlerde gelişen bir başka değer ekonomik kalkınma olmuştur. Teknolojik gelişme düzeyi, endüstriyel kalkınmaları ve askeri güçleri devletlerin uluslararası dizgede statülerini belirleyen başlıca etmenler olmuştur.

Hiç kuşku yok ki 'devletlerin dış siyasalarında göz önünde bulundurulmuş temel öğelerden biri, ülkenin coğrafik konumu, bir başka deyişle jeopolitik yapısıdır. Modern teknoloji, coğrafya özelliklerinin siyasal ve ekonomik önemini bir ölçüde değiştirmekle birlikte, jeopolitik nedenlerin dış siyasa getirdiği sınırlamalar büyük ölçüde, hala var olmaya devam etmektedir. Coğrafi özellikleri ve yapısı dışında, devletin uluslararası güç merkezlerine yakınlığının da dış davranışını etkileyeceği açıktır.¹⁰ Genel bir deyişle, devletlerin dış siyasalarını etkileyen uluslararası nedenler, iç etkenlere oranla daha birincil durumdadır. Buna karşın, ulusal yapının özelliklerinin dış siyasa kararlarında hayli etken oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Devletin dış siyasa kararlarını gerçekleştirme ya da alma aşamasında sahip olduğu potansiyeli ön hesaba katma zorunluluğu vardır kararların sonuç getirebilmesi açısından.

Dış siyasa "rasyonel davranış, amaçlarla araçlar arasında bir iletişimin bulunmasını gerektirir ve çoğu kez eldeki araçlar, seçilecek amaçları tayin ederler."¹¹

Genellikle dış siyasa karar ve eylem saptamasında kullanılan 'bürokratik-pragmatik' denilen bir yöntemdir. Dış siyasanın bürokratik-pragmatik bir yöntemle saptanmasının özellikleri ise "kararların dışarıdaki güç ilişkilerini ve güç yapısını değiştirmekten çok dış durumlara ve olaylara bir tepki olarak alınması ve sorunların diplomatik pazarlık yöntemi ile çözülmesi gibi durumlardır."¹²

4. Politik Dış Siyasa (Foreign Policy)

Devletlerarası ilişkileri şekillendiren dış siyasa, yüzyıllar boyu kapalı kapılar ardında gerçekleştirilerek siyasal alanın *sihirli* kutusu olarak kalmıştır. Bu gidişe dur diyen her zamanki gibi zaman olmuştur. Dünyadaki gelişmelere koşul olarak dış siyasa görünümünün hem biçimi hem de içeriği değişmiştir. Teknolojik yenilikler ve demokratikleşme, bugün bu iki silah, dış siyasa yalnız ayrıcalıkların girebildiği *yasak bölge* olmaktan çekip almış gibi görünüyor. Dış siyasa denince ilk akla gelen diplomasi, demokratik toplumlarda, kapılarını dünyaya aralamıştır artık.

Dış siyasanın hareket noktası ulusal çıkarlardır, hedefi barışın korunması, yabancı devletlerle iyi ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesidir; iki taraflı ya da çok taraflı olarak yürütülür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok taraflı diplomasi sahası genişlemiştir. Ancak, son yıllarda yine iki taraflı diplomasi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu iki tür diplomasi

⁹ A.g.y., s.211

¹⁰ A.g.y., s.212

¹¹ A.g.y., s.214

¹² A.g.y., s.215

arasında önemli farklar bulunmaktadır. Çok taraflı diplomasi genellikle kamuoyuna açıktır. İki taraflı diplomaside denge unsuru ve sınırlar bellidir. Çok taraflı diplomaside ise denge unsurları değişik ve geniştir. Çok taraflı diplomaside üç kutup ortaya çıkmıştır: Sosyalist ülkelerin oluşturduğu Doğu Bloğu -ki artık dağılmış durumdadır- demokratik ülkeler topluluğu olan Batı Grubu ve gelişme halinde bulunan ülkeler grubu. Bunlar da ekonomik anlamda 77'ler Grubu, siyasal anlamda Bağlantısızlar Grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Türkiye, başından beri Batı Grubu içinde yer almıştır.

Bugünkü gelişim ve değişiklikler bloklar düzenini yıkmıştır. Yeni bir dünya, yeni bir düzen kurulmaktadır.

4.1. Dış Siyasa Etkenleri

Bir devletin dış siyasasını oluşturan, bir başka deyişle yönlendiren etkenler çok çeşitlidir. Bunları değişmeyen/değişen etkenler diye iki grupta incelemek mümkündür.

Değişmeyen etkenlerin başında 'vatan' gelir. Oturulan toprakların dünya siyasi coğrafyasındaki yeri, dış siyasayı şekillendirmede önemli ve değişmeyen bir etkidir. Dış siyasada devamlı diğer bir etken de '*komşular*'dır. Onlardan da vazgeçilemez. Bunda seçim hakkı yoktur. Tarih, kültür, dil, din ve etnik yakınlık dış siyasasının şekillenmesinde başlıca önemli etkenler olup, en devamlı niteliklerdir. Ve gerçekten de devletlerin dış siyasal hedeflerini belirleme esnasında göz ardı edilemeyecek etkiler yapmaktadırlar. Bilgisiz eylem başarılı olmaz. Dış siyasada en önemli konulardan biri olarak tarih bilgisi çıkar karşımıza. Tarihi çözümlene son derece önemlidir. Komşu devletlerden başlayarak dünyadaki büyük güçlerle dış ilişkiler tarihini iyi bilmek ulusal hedefleri saptarken, ulusal çıkarları korurken gerekli ön koşullardandır. Tarihi iyi bilmeden bugünü değerlendirmek, siyaset geliştirmek, hatalara davetiye çıkarmak olur.

Dış siyasayı yönlendiren diğer bir etken rejimin şeklidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin gruplara ayrılması daha çok rejimlerin benzerlik ve yakınlığa göre olmuştur.

Türkiye'nin başta NATO olmak üzere Batı kurumları içinde yer alması dış siyasasının bel kemiğini oluşturmaktadır. Bunun kaynağında Atatürk'ün Batılılaşma siyaseti yatar. Bu siyaset üç unsura dayanır:¹³

- Türk toplumunu Batı medeniyeti seviyesine getirmek,
- Osmanlı imparatorluğunu yıkan ve kolonyal benzerlik bulunan güçlerle beraber olmak gerçekliği,
- Batı güç kaynakları tekeli Yunanistan'a bırakmamak.

Zaman içinde dış siyasette gittikçe öncelik ve ağırlık kazanan diğer bir etken ekonomik çıkar ve ilişkilerdir. Ekonomik çıkar dış siyasetin savunmadan sonra gelen hedefidir. Ekonomik güç dış siyasetin etkinlik kaynağıdır. Bir devletin uluslararası alanda etkin bir rol oynayabilmesi için dış siyasetin güçlü bir ekonomi ile güvenilir bir savunma gücü

¹³ Bilimde 'gözlem' kavramının bize ne anlattığı konusunda bkz., E. Ströker, *Bilim Kuramına Giriş*, Çev., Doğan Özlem, İstanbul, Ara Yay., 1990, ss.34-35. Ströker'e göre, bilim tekil algılara değil, bu algıların yinelenmesine 'gözlem' adını verir. Ve şöyle açar konuyu yazar: "Yinelenmiş algılar olarak gözlemler bir düzenlilik gösterirler ki bunların araştırılması, yasalara ulaşmak isteyen bilimin özel ve asal görevidir... Bilimsel gözlemi niteleyen şey, yinelenmiş algılar hakkında yasalılık ve düzenlilik arayan bir araştırma ilgisi ve buna bağlı bir tutumdur. Öyle ki, bilimsel gözlemi niteleyen şey, çok belirgin bir bakış açısı, gözlem üzerine bir soru sorma tarzıdır.

temellerine dayanması gerekir. Hatta ekonomik gücün dış siyasette askeri güçten daha etkili olduğu söylenebilir. Her türlü bağımsızlığın temel koşulunun ekonomik bağımsızlık olduğunu deneyimler göstermektedir. Askeri güç de zaten ekonomik güce dayanmaktadır.

Dış siyasetin diğer önemli bir aracı da kamuoyudur. Bu etkenin son yıllarda artan bir önem kazanmasının nedenlerinin başında demokratikleşme paketleri gelmektedir. Etkin bir şekilde uygulanması dış siyasetin demokratikleşme derecesine bağlıdır. Bir konunun kamuoyuna mal edilmesi, desteğinin sağlanması, dışarıda kabul görme, etkili olma imkanını artırır. Ulusal davalarda devletin halkı arkasına alması dış siyasette kararları uygulamasında ona büyük destek olur.

Kamuoyu etkeninin bir yönü iç kamuoyu oluşturmak, diğer önemli yönü de dış kamuoyunu hazırlamaktır. Dış kamuoyunu hazırlamak bir tür halkla ilişkiler çalışması olarak görülebilir. Kamuoyu oluşturmada kullanılan bir diğer yöntemin de propaganda olduğu söylenebilir. Bu yöntemin diplomaside sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bazı dönemlerde kimi devletlerde hükümetler bu amaçla "Propaganda Bakanlıkları" kurmuştur. Bunların içinden Nazi Almanyası'ndaki Goebbels'in yürüttüğü Propaganda Bakanlığı, belleklerden kolay kolay silinecek gibi değildir. Bu bakanlıklar daha sonra Enformasyon-Tanıtma Bakanlıklarına ya da Dışişleri Bakanlığına bağlı Basın-Yayın ve Enformasyon Müdürlüklerine dönüştürülmüştür.

Dış siyasetin bir diğer dayanağı ulusal birlik ve beraberlik olgusu, ulusal dayanışmadır. Çünkü iç bünyeye dayanmayan dış siyasetin başarılı olması güçtür.

Dış siyasetin oluşma ve başarısında bir diğer önemli etken olarak sağlıklı bilgi sahibi olmayı göstermek gerekir. Bilgi sahibi olmadan siyaset yapılamaz. Bu nedendir ki, büyük devletlerin pek çoğunda bu amaçla kurulmuş bilgi bankaları bulunmaktadır özellikle. Batılı Devletlerde bilgi ve belge toplama, saklama işlemleri titizlikle yerine getirilirken, Türkiye bu konuda da *Amatör Ruhu*'nu ustalıkla korumaktadır. Bilgi toplamak için başvurulacak çeşitli yollar vardır. Açık bilgi kaynakları olduğu gibi *casusluk* gibi gizli bilgi toplama yöntemleri de kullanılmaktadır. Her devletin bilgi toplama, eski deyimle *istihbarat* işlerini yürüten kuruluşları vardır. İstihbarat, güvenilir olması durumunda, dış siyasetin en iyi malzemesi olur. Teknolojik gelişmeler bu alanı da çok etkilemiştir, "iyi bir istihbarata dayanmayan dış politika el yordamıyla yürür."¹⁴

4.2. Dış Siyaset - İç Siyaset

Dış siyaseti iç siyasetten ayrı ele almak olası görülmez. Dış siyasette iç siyasetin yansımaları vardır. Fakat, kimi zaman da dış siyasetin iç durumu etkilemek amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Bunlar birbirine bağlı, birbirini etkileyen etkinlik sahalarıdır. Fakat iç tüketime yönelik dış siyasetin yapılması doğru değildir. Bu uygulamaya örnek olarak Yunanistan Başbakanı Papandreou'nun iktidarda kalabilmek için yıllarca sürdürdüğü "Türk Tehdidi" propagandası verilebilir.

İç sosyal ve siyasi istikrar dış siyasetin etkinliği bakımından oldukça önemlidir. Bundan dolayıdır ki, devletler kendilerine rakip olarak gördükleri devletlerin sosyal ve siyasi istikrarını etkilemeye, sarsmaya çalışırlar. Türkiye bu gibi yıkıcı etkinliklere pek çok kez hedef olmuştur, son gelişmelere bakıldığında, ne yazık ki olmaya da devam edecek görünmekte.

¹⁴ Kamran İNAN, *Dış Politika*, İstanbul, Ötüken Yay., 1993, s.14

Berlin duvarının yıkılması, Körfez krizi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılması gibi pek çok önemli olaylar dışında kamuoyları dış ilişkilere pek ilgi göstermemektedirler. Seçimler de genellikle hiçbir ülkede pek önemli yer tutmaz. Oysa ki, iç siyasetteki karar ve uygulamalar, sosyal haklar, demokratik özgürlükler ve insan hakları bugün artık ülkelerarası ilişkilerde önemli bir role sahip hale gelmiştir. Bu nedenle iç siyaset, dış ilişkilerde giderek artan şekilde etkili olmaktadır.

Dış siyasetin iç etken, kaynak ve destekleri yanında dış destek ve kaynakları da önemlidir. Siyasi birleşmeler, ekonomik işbirliği kuruluşları genellikle bu amaçla kurulur. Dil, din, ekin ve çıkar bağları dış siyasetin destek ve kaynaklarıdır. Karşılıklı ekonomik çıkar, ticaret, büyük ihaleler, teknoloji genellikle dış siyaset aracı olarak akıllıca kullanıldığı taktirde etkili olur. "Bir devletin dış politikası ve dünyadaki yeri, iç ve dış potansiyeli toplamına eşittir."¹⁵ Bir devletin iç ve dış siyasetini etkileyen etkenler çok çeşitlidir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri devlet adamlarının seviyesidir. Fakat, teknolojik gelişme bu alanda köklü değişikliklere yol açmıştır. Bütün önemli sorunlar üst seviyede doğrudan temasla yürütülür hale gelmiş, dış teşkilat iç idarenin devamı olmuştur.

Dış siyaset akıllı, ölçülü, zamanlaması iyi yapılmış eylem alanıdır, dolayısıyla dinamikdir. Hareketsiz dış siyasetle bir yere varılmaz. Ancak bugün teknolojinin bütünleştiği dünyada Mc Luhan'ın deyimiyile küresel köy görünümü almış dünyamızda (village global) olayların dışında kalmak büyük yetenek ister. Başarılı bir dış siyasette olayları önceden görebilen bir diplomasi söz konusudur. Bu dünya olaylarının ciddi izlenmesi ve doğru değerlendirilmesi, sonucunda da iyi seçeneklerin hazırlanmış olması demektir.

Bu çalışmayı gerçekleştirebilen devletler -genellikle gelişmiş devletler- olaylar karşısında hazırlıksız yakalanmazlar. Türkiye için bunu söylemek güçtür. Türkiye dış siyaset üretmeden çok, yapılan siyasetleri izleme yoluna gitmektedir.

Yalta dizgesinin yıkılması ve Sovyet İmparatorluğunun dağılmasıyla bir çok devletin dış siyaset eksen ve hedefi değişiyor. II. Dünya Savaşı galibi üç büyük devletin liderleri Roosevelt, Churchill ve Stalin 1943'te Yalta'da kendi iradeleriyle bir düzen kurmuşlardır. Fakat halkın demokratik katılımına dayanmaması bu düzenin en zayıf noktası olmuştur. Bu düzen 1989'dan sonra birbirini izleyen gelişmelerle ortadan kalkmıştır. Halen dünya kendine yeni bir düzen bulma çabası içerisinde.

Demokratik devletlerde dış siyasetin oluşması, kararları ve eylemi, hükümet, parlamento, çoğu halde kamuoyunun katılımıyla gerçekleşir. Dış siyasetin gücü şuna dayanır: *Geniş anlamda katılım*. Demokrasiyi biçimsel olarak yaşayan ülkelerde dış siyaset Başbakanların, Dışişleri Bakanlarının ayrıcalıklı alanı durumundadır, topluma yansıtılmaz. Genel olarak, dış siyaset ulusal hedeflere göre saptanır ve uygulanır. Dış siyaset genel devlet siyasasından ayrı tutulamaz. Bu nedenle ulusal hedefleri iyi çizilmiş, ciddi araştırma ve değerlendirmelere dayanan, uzun vadeli dış siyaset planı gerekli ve yararlıdır.

Dış siyasada uygulanan hedefler devletlerin tutumlarına göre ya etkindir ya da değildir. Dinamik, ufku geniş ülkelerde etkin ulusal hedefler üstün tutulur. "Bir devleti büyük hedeflere götürmek, dünyadaki yer ve rolünü tahkim etmek, geleceğini sağlam esaslar üzerine oturtmak, milli heyecanı ayakta tutmak, dış varlığı, tarihi bağları ile ilişkilerini geliştirmek etkin hedeflerdir. Etkin olmayan hedefler ise statükocudur. Durumu olduğu

¹⁵ A.g.y., s.31

gibi korumak, her türlü oluşum ve ihtilafın dışında kalmak, bir bakıma dünyaya sırtını çevirmek. Bu gibi hedefleri benimseyen milletlerin ruhu yaşlanır ve dünya olaylarında rol ve söz sahibi olamazlar."¹⁶

Dış siyasette kararlılık esastır, çözümleme-birleştirme gücü çok önemlidir. Ve seçimi daima barıştan yana yapmalıdır. Kıbrıs'ta 1963'ten 1974'e kadar yaşananlar bu çizginin net olmayışından kaynaklanmıştır.¹⁷ En etkili vazgeçirici kuvvet kararlılıktır. Her şeyi kabul edebilir ya da sineye çekebilir görüntüsü çok tehlikelidir.

Dış siyaset devletlerin bir arada yaşama sanatıdır. Yazılı olan, olmayan kuralları vardır. Bu kurallar da zaman içinde değişmektedir. En sağlam ve geçerli dış siyaset kamuoyu çoğunluğunca benimsenmiş olanıdır. En kötü dış siyaset örneği fırsatçılığı kollayanıdır. Dünya barışının genellikle koruyucusudur dış siyaset, bazen de sorumlusudur. Dış siyaset ile barışın garantisi ise demokrasidir. Demokrasinin dünyada yayılmasını sağlamak barışa hizmettir.

4.3. Yeni Dünya Düzeni

Bugün dünya tarihi ibresi çok hızlı çalışmakta. Siyasi coğrafya yeniden çiziliyor, askeri, ekonomik bütün dengelerin alt-üst olduğu, düzenin yerini düzensizliğin aldığı bir dünya; milliyetçilik akımlarının hız kazandığı, milletlerin bile kendi içinde atomlara bölündüğü bir dünya.

Bir taraftan soğuk savaşın son bulmasıyla barış, demokrasi, özgürlükler, insan hakları rüzgarları eserken; öte taraftan da etnik çatışmaların artış gösterdiği, sınırların tartışıldığı, endişe veren bir dünya. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı, Demir Perde'nin ortadan kalktığı, Almanya'nın birleştiği, Yugoslavya'nın parçalandığı, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun kaynadığı, İsrail ile Araplar'ın diyalog kuramadığı çelişkiler dünyası...

Dünya değişmiştir; yeni bir dünya ve bu dünyanın getirdiği yeni sorunlarla karşı karşıya bulunmaktayız. Görebildiğimiz kadarıyla, dünyanın dünya düzeni hızla geçmişte kalırken, yarının dünya düzeni de henüz kendini belli etmemiştir. "Bu durumda bizler, günümüz politikacılarının durmadan iddia ettikleri gibi '*yeni dünya düzeni*'yle karşı karşıya değiliz. Bizim karşımızda yeni dünya düzensizliği bulunmaktadır, bunun ne kadar süreceğini de tahmin etmek kolay değildir. Siyasal yapıda da, politikada da yeni bir '*ötesi*' çağına geçmekteyiz. Bu sefer ki '*egemen devlet ötesi*' çağdır."¹⁸

5. Dış Siyasette Amaç(lar)

Her egemen devlet, uluslararası dizgedeki konumuna göre dış siyasette kendine amaç(lar) belirler. Kendini korumak, güvenliği sağlamak, güç elde etmek, saygınlık sağlamak, bir ideolojiyi savunmak, ülkenin refahını yükseltmek, vb. nedenlerle dışarıya yönelik siyaset yapıldığından bu alandaki değişik amaçları kapsayan bir tipolojiyi geliştirmek yerinde olacaktır.

Uluslararası dizgede yer alan tüm devletlerin tanım gereği varolma, varlığını koruma amacına sahip oldukları söylenebilir. Gerçekten de, devletlerde "en temel amaç" olarak

---

¹⁶ A.g.y., s.25

¹⁷ A.g.y., s.31

¹⁸ A.g.y., s.39

varolma/varlığını koruma amacı yer almaktadır. Fakat, varolmanın yanı sıra bir ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik dizgelerini korumak yine en temel amaçlar arasında sayılabilmekle beraber, bunların birinde oluşan bir değişimin o ülkenin varlığını uluslararası dizgeden silecek güçte olmayacağı da söylenmektedir, örneğin 1979 yılında İran'ın sosyal yapısında temel değişiklikler meydana gelmiş olmakla birlikte, bu devlet bugün de varlığını sürdürebilmektedir.

Bu şu demektir; bir devletin en temel amacı doğal olarak var olmaktır. Ve bu temel amacı gerçekleştirebilmenin temel koşulu da sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik tamamlayıcı amaçlar taşımaktır.

Güvenlik-saygınlık sağlama amacı da ikincil bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dar anlamıyla ele alırsak güvenlik amacı varolma amacı ile yakından ilgilidir. Doğrudan ana vatanın dışarıdan gelen tehditler karşısında savunulmasına gerek bıraktırmayacak önlemlerin alınması anlamına gelir. Bir ülkenin güvenlik amacı şu ya da bu derecede başka ülkelerinki ile çatışma halindedir. Gerçekten de, bir ülkenin güvenlik önlemlerinin kendi siyasal sınırlarının dışına, diğer ülkelere doğru uzandığı kesin olmakla beraber, nerede bittiği belirsizdir.

Zaman zaman güvenlik kavramı ile iç-içe geçmiş bir şekilde ele alınan bir kavram da yaşamsal çıkarlardır. Bunlar uğrunda savaşılmaya hazır türden dış siyasa çıkarlarına dayalı amaçlardır. Fakat, yaşamsal nitelikli amaçların nesnel bazı ölçütlere göre sınırlarını çizmek kolay görünmüyor. Çünkü, bir ülkenin uğrunda savaşı göze alacağı çıkarlarının neler olduğu, söz konusu ülkenin karar alıcılarının, ülke çıkarlarından bazılarının bu nitelikte olduklarına karar vermeleriyle belirlenmektedir.

Bir ülkenin saygınlık sağlama-koruma amacına gelince, bugün bunun dış siyasa açısından bir amaç mı, yoksa bir sonuç mu olduğu tartışılmaktadır. Dış siyasanın söz edilmesi gereken bir diğer amacı da uzun dönemli olmasıdır. Devletlerin dış siyasasında başlıca iki tür uzun dönemli amaçtan söz etmek gerekir: “Jeopolitik amaçlar” ve “ideolojik amaçlar.”

Bir ülkenin jeopolitiğinin, yani siyasi coğrafyasının, o ülkenin dış siyasa amaçlarını önemli ölçüde etkilediği yaygın bir görüştür. Bununla beraber, çağımızda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, devletlerin dış siyasa amaçları arasında jeopolitik nitelikte olanların belli bir oranda azalması sonucunu doğurmuştur.

Devletlerin uzun dönemli amaçları deyimi çoğu zaman, bir ülkenin taşıdığı belli bir değer dizgesini yayma amacına yönelik girişimler ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Örneğin, ABD için uzun dönemli ideolojik amacın çoğulcu bir siyasal ve ekonomik dizgenin diğer devletler tarafından da kabulünü sağlamak olduğu söylenebilir.

Aslında, ülkelerin dış siyasa amaçlarının genellikle, kısmen ülkeler arası rutin ilişkilerden kısmen de ülkenin iç yapısındaki baskı gruplarının etkisiyle belirlenen tutum ve davranışlardan oluştuğu, bu nedenle uzun dönemli beklentilerin bu amaçlara etkisinin belirleyiciliğinin giderek azalmakta olduğu gözlenmektedir.

6. Dış Siyasanın Tipik İdeolojileri

Her ülkede karar vericiler toplumsal değerlerin etkisi altında hareket ederler. Bir toplumda bireylerin düşünme biçimine egemen olan, o toplumun yaşantı biçimini etkileyen, kısacası toplumun iç ve dış siyasasını yönlendiren değer dizgesinin tümüne

birden genellikle ideoloji denilmektedir. Bir toplumun değer dizgesi gelenekler ve inançlardan oluşur.

Hemen her toplumda ideolojinin yerine getirdiği işlevlerin başında, dizgeyi ve önderlerin eylemlerini meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanılması gelir.¹⁹ Uluslararası siyasetin doğası yüzündendir ki, belli tipteki ideolojilerle belli tipteki uluslararası siyasetler arasında bağıntı vardır. Üç tip ideoloji sayılabilir dış siyaset için; Bunlar, status quo ideolojileri, emperyalizm ideolojileri ve bulanık anlamlı ideolojiler.

Status quo siyaseti çoğu zaman kendi gerçek doğasını saklamaz; ideolojik örgütlenmelere gerek duymaz. Bunun nedeni, status quo'nun kendi öz varlığı yüzünden bile belli bir yasallık taşımasıdır. Var olan bir şey kendini destekleyecek ve kendinden yana bir şeye sahip demektir, aksi taktirde zaten var olması söz konusu olamazdı.

Yol gösterici ilke olarak kendisine barışçılığı seçen bir dış siyaset anti-emperyalisttir, dolayısıyla status quo'nun sürdürülmesine hizmet eder. Devletler hukuku da, status quo siyaseti için aynı şekilde ideolojik bir işlev yüklenmiş bulunmaktadır. Devletler hukuku, bütün hukuki düzenler gibi her şeyden çok statik bir toplumsal güç olmak durumundadır.

Status quo ideolojisini güden siyasetin aksine, emperyalizm ideolojisinde siyaset her zaman için '*beyyine külfet*' (Burden of proof; iddia sahibi taraf iddiasını ispatlamak, belgelemek zorundadır) yüklenmek durumundadır. Ve dolayısıyla, emperyalizm siyaseti yıkmak istediği status quo'nun yıkılmayı hak ettiğini ispatlamak zorundadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, devletler hukuku kendi doğası gereği status quo'nun ideolojik destekçisidir. Emperyalizm ise, dinamik niteliğinden dolayı hareketli bir ideolojiyi gerektirir. Emperyalizmin hukuktan yararlanabildiği alan tabii hukuk; yani olması gerektiği şeklindeki hukuktur. Kuvvet boşluğundan doğan işgali şart gören bu ideoloji pozitif hukuka karşılık bir gereksinim olmaktan çıkmakta, tabii hukuka dayandırılmakla yetinilmektedir.

Modern zamanlarda ise, sosyal felsefenin etkisi altında, emperyalizm ideolojileri biyolojik iddialara dayandırılıyor. Bu durumda da en uygun ve yeteneklinin hayatta kalabileceği görüşü devletlerarası bağlamda siyasete aktarıldığında, askeri yönden kuvvetli olan ulusun zayıf olanlar üzerindeki üstünlüğü doğal bir olay olarak görülmektedir. Bu felsefeden bakıldığında, kuvvetli olanın zayıf olan üzerinde hakimiyet kurmaması; zayıf olanın kuvvetli ile eşit olmayı istemesi doğaya aykırı düşmektedir. Komünizm, Faşizm, Nazizm ve hatta Japon emperyalizmi bu biyolojik ideolojilerden devrimci amaçlar için yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Anti-emperyalizmin gücü ve etkinliği, bu ideolojinin anlamca bulanık olması yüzündendir. Karşı karşıya bulunulan siyasetin emperyalizm mi yoksa status quo siyaseti mi olduğunu anlamayı güçleştirir.

Bu karıştırıcı ve bulandırıcı etki, bu ideolojinin düzenli bir yapı içinde değil de, hem status quo'cular hem de emperyalist siyaset taraftarları tarafından savunulacak kadar düzensiz bir yapı içinde geliştirilmesiyle kendini bulur.

---

¹⁹ A.g.y., s.126

Zamanımızda ise, ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirleme ilkesi ile Birleşmiş Milletler aynı işlevi yerine getirir. II. Dünya Savaşı'nın ardından hareketlenen barış ideolojisinin katkılarıyla anti-emperyalist ideolojiler daha bir önem kazanmışlardır.²⁰

Gerçekte uluslararası alanda kendi gücüne ve bu gücün diğer devletlerin güçleri içindeki görelî durumuna bakarak, devletlerin uluslararası siyasada sahip oldukları seçenekler oldukça sınırlıdır. Morgenthau'ya göre, devlet uluslararası alanda üç tür siyaset izleyebilmektedir: 1) Status quo (statüko; süregelen durum) siyaseti; 2) Yayılma ve emperyalizm siyaseti; ve 3) Prestij siyaseti. Bunlardan sonuncusu, devletin sahip olduğu gücü göstermek için yaptığı girişimler ve gösterilerdir, ilk ikisi ise gücü sürdürmek ve arttırmak ile ilgilidir.

7. Dış Siyasa Stratejileri

Bir devletin dış dünyaya karşı genel tutumu, bu dünya ile olan bağlantısı, iç ve dış amaçlarını gerçekleştirmek için izlediği genel yönelim o devletin siyasal stratejisini ortaya koyar. Bu stratejiler devletlerin çeşitli konulardaki tutum ve davranışlarıyla ortaya çıkar. Bunlar dört grupta toplanabilir: Yalnızcılık stratejisi, tarafsızlık stratejisi, bağlantısızlık stratejisi ve bağlaşma stratejisi.

Yalnızcılık stratejisi siyasal alanda uluslararası dizge ile ilgili sorunlara alt düzeyde bir katılım stratejisidir. Bu stratejiyi güden devletler diğer egemen devletlerle en alt düzeyde diplomatik ya da ticari ilişkiye girerler. Fakat, uluslararası ilişkilerde siyasi ve özellikle de ekonomik karşılıklı bağımlılık olgusunun giderek güç kazanması, devletlerin bu türden bir dış siyasi stratejiyi izlemesini güçleştirmektedir bugün. Bu nedenledir ki bu stratejinin örneklerini artık yalnızca tarihte bulabilmekteyiz.

Bir ülkenin dış siyasasında yalnızcılık stratejisine yönelmesine yol açan çeşitli etkenler vardır. Sönmezoğlu bunları şöyle sıralar:²¹

- Belirli bir sosyal sistemi koruma ve/veya dış etkiler ile bozulmadan gelişmesini sağlama endişesi, dış siyasa açısından izolasyonist bir tutum izlenmesinde önemli bir etken olabilir.
- Yaygın bir kaniya göre sosyo-ekonomik açıdan 'kendi kendine yeterli olma', bir ülkenin izolasyonist bir dış politika izlemesini kolaylaştırıcı bir faktördür.
- Diğer dış politika stratejileri için olduğu gibi izolasyonizm açısından da kamuoyunun arzusunun bu yönde olması, stratejinin tercihinde ve uygulanmasında etkili olmaktadır.
- Yalnızcılık, uluslararası sistem(ler)in tam anlamıyla bir dünya sistemi haline gelmediği ve/veya belirli bir güç dağılımının bulunduğu dönem ve durumlarda daha kolaylıkla uygulanabilen bir dış politika stratejisidir.
- Yalnızcı türden bir dış politikanın tercihini ve uygulamasını kolaylaştıran bir diğer etken de coğrafi ve topografik koşullardır. Gerçekten de, bir ülkenin ada olması, çeşitli tabii sınırlarla diğer birimlerden ayrılması, yüksek dağlarla ve ormanlarla kaplı olması gibi özellikleri, izolasyonist bir dış politika stratejisinin uygulanmasını etkilemektedir.

Tarafsızlık, savaş hukuku içerisinde yer alan bir kavramdır. Bir devletin iki veya daha çok devlet arasında çıkmış bir savaştan kendini fiilen ve hukuken dışarıda tutmasıdır. Örneğin, II.

²⁰ Peter F. DRUKER, *Kapitalist Ötesi Toplum*, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yay., 1994, s.161

²¹ Faruk SÖNMEZOĞLU, *a.g.y.*, ss.111-146

Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği dış siyasette tarafsızlık stratejisi söz konusudur.

Öte yandan, bazı durumlarda bu strateji savaş dışı dönemlerde de izlenebilme niteliğine sahiptir. "Bir devletin, diğer devletlerce siyasi bağımsızlığının ve ülke bütünlüğünün teminat altına alınmasına karşılık meşru müdafaa hali hariç, harp hakkından ve askeri ittifaklara girme hakkından vazgeçmesi bu devletin daimi tarafsızlık statüsü altına konulması"²² anlamına gelmektedir. Ancak burada bir nokta üzerinde durmak gerekir.

Sürekli tarafsızlık statüsünde, bu statüyü alan devlet ile bu durumu tanıyan devlet(ler) arasında bir anlaşma söz konusudur. Devletin tamamen kendi iradesiyle seçtiği bir durum değildir. Bu nedenle, sürekli tarafsızlık statüsü elde eden devletlere *tarafsız devlet* yerine *tarafsızlaştırılmış devlet* denilmektedir. Çünkü tarafsız devlet bunu yalnızca kendi egemen iradesine göre gerçekleştirir. Sözelimi, II. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya, ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa tarafından sürekli tarafsız devlet statüsüne sokulmuştur. Daha önce bir tarihte de yine Avrupa'nın büyük devletleri, İsviçre'yi 1815'te, Belçika'yı 1831'de, Lüksembourg'u da 1867'de daimi tarafsız duruma getirmişler, fakat 1914'te Almanya'nın Belçika ve Lüksembourg'u işgal etmesiyle bu devletler daimi tarafsızlık statüsünden çıkmış olmakla beraber İsviçre halen bu statüsünü korumaktadır.²³

İki ya da daha fazla devlet arasında çıkmış olan bir savaşta, üçüncü tarafın bu savaş dışında kaldıklarını bildirmeleri anlamına gelen tarafsızlık stratejisi, kendisini kabul eden devlete uluslararası hukuk tarafından verilen bazı haklarla birlikte ödevler de yüklemektedir. Bir başka deyişle, tarafsızlık bir uluslararası hukuk kuralıdır ve yalnızca savaş durumunda söz konusu olabilmektedir.

Tarafsızlık uluslararası ilişkilerde karşılaşılan eski bir kavram olmasına karşın *Bağlantısızlık* bu alanda görülen yeni bir kavramdır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmıştır.

Bağlantısızlık deyimini daha çok iktisadi alanda geçerlik kazanan *Üçüncü Dünya ile 77'ler Grubu* gibi deyimlerle anlamdaş gibi görülse de siyasi alanda anlamı farklıdır. Daha çok siyasette etken durumda tarafsızlık deyiminiyle anlamdaştır. Bir ülke etkili tarafsızlık ya da bağlantısızlık türü bir stratejiyi izlediğinde yürüteceği siyaset şöyledir:²⁴

- Barış içinde bir arada yaşama (peaceful coexistence) ilkesine dayalı bir dış politika izlemelidir,
- NATO, eski Varşova Paktı gibi çok taraflı askeri ittifaklara katılmamalıdır,
- Özgürlük ve bağımsızlık ilkelerini desteklemelidir.
- Büyük güçlerle ikili askeri ittifaklara katılmamalı, toprakları üzerinde kendi rızası ile kurulan yabancı askeri üsler bulunmamalıdır.

Günümüzde devletlerin çoğunluğunca izlenen bir dış siyaset stratejisi olarak görülebilir ittifak oluşturma, tarihi oldukça eskilere dayanır. Uluslararası siyasette devletlerin birlikte hareket etmelerini anlatan bağlaşıma terimi ile birlikte 'koalisyon', 'pakt' ve 'blok' terimleri de kullanılmaya başlanmıştır.

²² Bkz., Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.y.*, ss.217-220

²³ Bkz., Hans J. MORGENTHAU, *a.g.y.*, ss.111-124

²⁴ Bkz., Faruk SÖNMEZOĞLU, *a.g.y.*, s.145

Devletler de tıpkı bireyler gibi kendi otonomilerini her zaman üst sınırdan tutmak isterler. Buna karşın, bağlaşıma yönelmeleri nasıl açıklanabilirin çözümü için devletleri buna iten nedenleri ortaya koymak gerekir. Bu nedenler şunlardır:

1. Devletleri, başka devletlerle bağlaşıma iten nedenlerin basında, hepsinde ortak bir amacın olması, fakat devletlerin öz kaynaklarının, kapasitelerinin bu amaca tek başlarına ulaşabilmekte yetersiz kalması gelmektedir.
2. Diğer taraftan, bazı durumlarda devletler, belirli bir amaca ulaşmak için öz kaynakları yeterli olsa da, bu amaca ulaşma çabalarında yine de başka ülkelerle ittifaklar oluşturmayı tercih edebilirler. Bunun nedeni de, söz konusu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak, süresini kısaltmak, siyasetlerine yasallık getirmek veya başka devlet ya da devletleri etki altına almak olabilir.²⁵

Bağlaşımların işlerliği açısından, bağlaşıma ilişkin anlaşmada yer alan taraflarla ilgili hak ve yükümlülüklerin hangi koşullar altında geçerli olacağına belirlenmesi (Caus Feoderis) büyük önem taşır.²⁶

Bağlaşımlar iki ya da daha fazla sayıda devletin katılımıyla oluşurlar, iki ya da daha çok devlet arasında, hak ve yükümlülüklerin tek taraflı olarak belirlendiği türden bağlaşıma anlaşmaları da yapılabilir.²⁷ Gerek iki taraflı gerekse çok taraflı ittifaklar, casus feoderis gerçekleştirildiğinde alınacak önlemlerin niteliği bakımından da başlıca üç grupta toplanabilir:²⁸

- Bağlaşıma üyelerinden birisinin saldırıya uğraması halinde, diğer üye ya da üyelerin askeri yardımda bulunmayı da kabul ettikleri savunma paktları,
- Bağlaşıma üyelerinden birisinin saldırıya uğraması halinde diğer üye ya da üyelerin tarafsız kalmalarını öngören tarafsızlık veya saldırmazlık paktları,
- Belirli bir askeri veya siyasi kriz anında taraflar arasında danışma veya işbirliğini öngören anlaşmalar.

Bununla birlikte, her ittifakta casus feoderis durumunda alınacak önlemlerin neler olduğu çok açık bir şekilde yer almayabilir. "Bir ittifakta söz konusu olan siyasi ve askeri merkezileşme ve koordinasyon derecesi, ittifakın amacının revisionnist ya da status quo olması, ittifakın içerisinde güçlü bir lider devletin yer alıp almaması, ittifakın genel ya da kısmi nitelikte olması"²⁹ vb. çeşitli etkenler vardır ki bunların bağlaşıma işlerlik derecesini etkilediği söylenmektedir.

8. Saygınlık Siyaseti/ Güç Mücadelesi

Uluslararası arenada güç mücadelesinin kendini ifade ettiği üçüncü tür olarak **saygınlık siyaseti**, çağcıl siyasa literatüründe tam anlamıyla ortaya konulabilmiş bir konu görünümünde değildir.

Saygınlık, kuvvet elde etmek ve bunu korumaya çalışmak değil, kendini bir amaç olarak sunmaktır. Saygınlık siyaseti, bazen ne kadar aşırı ve saçma şekillerde kullanılmış olursa olsun, bireyler arasındaki ilişkilerde saygınlık (prestij) arzusu nasıl bir ilişki

²⁵ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay., 1965, s.536

²⁶ Bkz., Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.y.*, s.75

²⁷ Bkz., Faruk SÖNMEZOĞLU, *a.g.y.*, s.171

²⁸ Bkz., *a.g.y.*, s.102

²⁹ Bu konuda bkz., Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.y.*, ss.85-90

ögesi ise, uluslararası siyasette da, saygınlık siyaseti uluslararası ilişkilerin öğelerinden birini oluşturur. İç siyaset ile uluslararası siyaset tek ve aynı toplumsal olgunun farklı iki oluşumundan başka bir şey değildir. Her iki alanda da, toplumsal ilişkileri belirleyen, kurumları yaratan saklı fakat ortaya çıkmaya hazır dinamik kuvvet, toplumsal savunma ve bilinme arzudur.

Saygınlık siyasetinin temel iki hedefi vardır. İlki yalnızca saygınlık kazanmak; ikincisi status quo ya da emperyalist bir dış siyaseti desteklemek için saygınlık kazanmak.

Ulusların iç siyasetinde saygınlık, yalnızca saygınlık olarak bir hedef oluşturabiliyor. Ancak, dış siyaset alanında bu ender görülen bir durumdur. Dış siyasette saygınlığın temel hedefi, ülkenin gücünün bilinip ünlenmesi değil, bu kuvvetin daha da güçlenmesi ve korunması için uğraş veren dış ilişkilerin destekçisi durumunda bir yan ürün olmasıdır.

Saygınlık siyasetinin status quo ya da emperyalist siyaseti yararına bir işlev yüklenmesinin nedeni, doğrudan doğruya uluslararası siyasetin kendi öz doğasından kaynaklanır. Bütün ulusların dış siyasetleri, ulusların aralarındaki güç ilişkileri ile ilgili yapılan tahmine ve bu güç ilişkilerinin yakın ve uzak gelecekte ne yönde değişebileceğine ilişkin hesaplara dayanır.

Bir ulusun temel hedefi ne olursa olsun, o ulusun saygınlığı -kuvvetli bilinmesi- dış siyasetinin başarılı olabilmesinde bazen en önemli etken görünümündedir. Bu nedenle usçul bir dış siyaset için saygınlık siyaseti vazgeçilmez bir öğedir.

Güç mücadelesinin, yalnızca baskı ve askeri kuvvet gibi geleneksel yöntemlerle yapılan bir mücadele olmaktan çıkıp, çok daha geniş bir şekilde insanların düşüncesinde yapılan bir mücadele haline geldiği çağımızda saygınlık, çok önemli bir silah haline gelmiştir. Bu mücadelenin en önemli silahı propagandadır. Propaganda, bir tarafın saygınlığını yükseltmek, diğer tarafın ise itibarını kırmakla görevlendirilmiştir. Bu uğurda kullanılan bir başka silah ise ekonomik yardımlardır. Yardım eden devlet, ekonomik üstünlüğü ile yardım alanı etkiler.

Saygınlık siyaseti en büyük başarısını, kendisini izleyen ulusu her zaman güçlü ve her dilediği an fiili kuvvet kullanabilecek bir ulus olarak göstermekle kazanır. Bu başarı iki etkene bağlıdır: Karşı konulamaz bir güç sahibi olarak tanınmak ve bu gücün bilincinde olup da bilinçli bir şekilde bu gücünü kullanmak istemeyen devlet olarak bilinmek. Bu iki öğenin birlikte yer aldığı saygınlık siyasetlerine tarihten Roma ve Britanya İmparatorlukları örnek olarak gösterilebilir.³⁰

9. Siyasal Güç

Siyasal güç kavramı siyasi bilimin en tartışmalı konularından biridir. "Siyasal bilimde kullanılan bir kavramın değeri, bu kavramın, belli bir siyaset faaliyet alanına bağlı sayılan olguların maksimumunu açıklama yeteneği ile belirlenir."³¹

Devletlerarası siyaset, bütün diğer siyasetler gibi bir güç ve iktidar mücadelesidir. Temel amaç ne olursa olsun güç her zaman için acil bir ihtiyaçtır. Güç yoksa, uluslar arası alanda etkin bir rol oynayamazsınız.

³⁰ Bkz., Feridun ERGİN, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., 1989, s.150

³¹ Bkz., Faruk SÖNMEZOĞLU, *a.g.y.*, s.196

Güç dendiğinde bir insanın diğer insanların düşünce ve eylemlerini yönlendirme etkisi kastedilir. Siyasal güç dendiğinde ise kamusal erki ellerinde bulunduranlar arasında karşılıklı denetleme ilişkisiyle ve yine bunlarla kamu arasındaki denetleme ilişkisi kastedilmektedir.

Uluslararası siyasette, silahlı kuvvet tehdidinde bulunabilme konusundaki potansiyel güç bir ulusun siyasal gücünü meydana getiren en önemli maddi etkidir.³²

Büyük güç, niteliği gereği, başka uluslar karşısında durumunu koruma yeteneğine sahip bir devlet olarak gelişen bir ekonomik taban gerektirir.³³ Bu nedenle, "uluslararası dizge içinde yer alan bugünkü büyük güçler, kendilerinden önce gelenlerin hepsinin karşı karşıya kaldıkları iki tehditle baş etmek zorundadırlar: ilk olarak, kimilerinin öbürlerine göre daha zengin (genellikle de daha kuvvetli) olmalarına yol açan eşitsiz ekonomik büyüme düzenleri ile, ikinci olarak da, rekabete dayalı, ara sırada tehlikeli olan dış koşullarla; bu koşullar onları, daha yakın bir zamanda elde edilecek askeri güvenlikle, daha uzun vadeli ekonomik güvenlik arasında karar mercileri için evrensel olarak uygulanabilir bir hareket biçimi sağlayamaz."³⁴

Bu konuda değinilmesi gereken bir başka nokta da dış siyasetin yürütülme yöntemlerini gösteren **Realpolitik** tir. Machiavelli tarafından geliştirilen *realpolitik* yaklaşımın unsurları şöyle sıralanabilir: "Hükümdarın ve daha sonra devletin çıkarları hareketin itici gücüdür; siyasetin gerekleri devletlerin kurallara bağlı olmayan rekabetlerinden doğmaktadır; bu gereklerle dayanan politik hesaplar rasyonel siyasetlerin keşfine yardımcı olur; siyasetin değerinin en son testi başarıdır ve başarı devleti korumak ve güçlendirmek olarak tanımlanmaktadır. Machiavelli'den beri *çıkar* ve *gereklilik* -ve bunları kapsayan *raison d'Etat* deyimini-*realpolitik*'in başlıca kavramları olarak kalmışlardır."³⁵

İşte uluslararası alanda, bu yöntemlerin yol açtığı uluslararası sonuçları açıklamak *Güç Dengesi*'ne kalır. Eğer, "uluslararası ilişkilerin açık bir kuramı varsa, bu, güç dengesi kuramıdır."³⁶ Güç dengesi, "bazılarınca bir doğa kanunu olarak, bazılarınca da bir rezalet olarak görülmektedir. Bazıları onu devlet adamlarının bir rehberi olarak, bazıları da emperyalist politikaların bir kisvesi olarak değerlendirmektedir. Bazıları güç dengesinin devletlerin güvenliğinin ve dünya barışının en iyi güvencesi olduğunu savunur."³⁷

10. Dış Siyasette Kamuoyu

Herhangi bir kanının oluşabilmesi üç ögenin birlikteliğini zorunlu kılar. Bunlar; birey, çevre ve bu ikisi arasındaki etkileşimdir. Kitle haberleşme araçları ile hukuki ve siyasal ortam bir kanının oluşmasında çevresel unsur olarak işlev görmektedir.

Bütün sosyal süreçlerin kaynağında bireyler arasında anlam iletimi süreci dediğimiz haberleşmeyi buluruz. Uzağı yakın eden, kısa zamanda dünya olaylarını bireylerin yakınına getirebilen ve özellikle bu olayları sunuş ve yorumlayış biçimleriyle bireylerin kanılarına

³² A.g.y., s.205

³³ Ayrıntı için bkz., Hans J. MORGENTHAU, *Uluslararası Politika*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1970, s.93 ve sonrası

³⁴ A.g.y., s.31

³⁵ A.g.y., s.42

³⁶ Paul KENNEDY, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., No.306, 1991, s.635

³⁷ A.g.y., s.636

yön verebilme olanağına sahip bulunan kitle iletişim araçları seçmeli ilgi ile etkisinin sınırlı kalmasına rağmen, yine dolaylı yollarla göz ardı edilemeyecek bir etki gücüne sahiptir. Fakat kitle iletişim araçları benzer iletiler göndermeye başladığında iletiyi alanlar arasında farklı etki ve davranışlara yol açması ancak 'aracı unsurlar' denilen unsurların oynadığı role bağlıdır. Söz konusu unsurlar şunlardır:³⁸

- İletiyi alanın ön eğilimleri ve bu eğilimlere uygun seçme, algılama ve katılma mekanizmaları,
- Grup bağlılıkları,
- Kişisel haberleşme ve kanaat önderlerinin rolü.

---

³⁸ Kenneth WALTZ, George H. QUESTER, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Ankara, A.Ü.S.B.Fak. Yay., 1982, s.41

Kısaca, kitle iletişim araçları bireyler üzerinde doğrudan doğruya etki göstermeyip, aradaki unsurların eşliğinde ve onların yardımıyla etkinlik göstermektedir. Bu nedenle, değişiklikten çok status quo'yu koruma yönünde bir işlerliğe sahiptir. Buna karşın, yeni durumlar ve yeni olaylar hakkında kanı oluşturma söz konusu olduğunda kitle iletişim araçlarının gerçek etkisinden söz etmek olası görünüyor. Bunun nedeni açıktır; yeni olaylar, yeni sorunlar karşısında haberleşme aracı tarafından gönderilecek iletilerin yolunu kesecek tavırlar, bağlantılar ve bunların doğurduğu seçmeli algılama mekanizması yoktur; konu dinleyici ve okuyucu için yenidir.³⁹

Kamuoyunun nasıl biçimlendiği konusunda bu kısa göz gezdirmeden sonra, asıl dış siyasa konusunda beliren kamuoyunu ele almak istiyoruz.

Siyasal süreç açısından kamuoyu karar verme işlemine katılma ve bu yolla iktidarı denetleme olayıdır. Dış siyasa kamuoyu, dış siyasa konularıyla ilgilenen bireylerin ve üyesi olarak içinde buldukları grupların genel kanıdır.⁴⁰

Hep söylenir, iç siyasa ile ilgilenen birey ve grupların çokluğu ve çeşitliliği ve dolayısıyla bu insanların kendi çıkarları doğrultusunda seslendirdikleri kanıların çeşitliliğine rağmen, dış siyasa ile ilgilenen bireylerin ve grupların ve de bunlarda oluşan kanılar aynı derece çeşitlilik göstermezler. Dış siyasa konusunda ilgisizlik bir derece bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, son yıllarda dış siyasa konusunda kamuoyunun genel durumunu saptamak amacıyla yapılan çalışmalar konunun ilgi-bilgi boyutu üzerinde durmaktadır.

İlgi-bilgi boyutu ölçü alınarak yapılan incelemelerde dış siyasa konusunda kanıların genellikle piramit biçimini alan üç tabakada ayrı ayrı odaklaştığı gözlenmiştir.⁴¹ Piramidin tabanını *pasif halk* denilen genel halk yığını oluşturur. Bu kitle, dış siyasa olaylarının farkında değildir, bu konuda bilgisizdir. Orta tabakada *aktif halk* kitlesi bulunmaktadır. Bu kitle "bir toplum içinde dış politika konularına karşı ilgi duyan, bu konularda bilgi sahibi olan ve toplumsal ve eğitimsel yapıda yüksek yerleri işgal eden halk grubu"⁴²ndan oluşur.

Piramidin tepe noktasında ise *kamuoyu yaratıcıları* bulunmaktadır. Kamuoyu yaratıcıları toplum içinde küçük bir grubu oluşturmakla birlikte, kamuoyunun hem kapsamı hem de oluşturulması açısından çok önemli bir rol oynamaktadırlar.

---

³⁹ A.g.y., s.41

⁴⁰ A.g.y., ss.41-42

⁴¹ Bkz., Duygu SEZER, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Ankara, A.Ü.S.B.Fak. Yay., 1972, s.28

⁴² A.g.y., s.29

James N. Rosenau tarafından geliştirilen 'kamuoyu yaratıcıları'⁴³ kavramı 'seçkinler' kavramının genişletilmiş biçimidir. Kamuoyu yaratıcıları toplum içerisinde dört farklı katmanda toplanırlar:

- *Siyasiler*: Resmi görevlere atanmış ya da seçilmiş, karar alma yetkisi olanlar,
- *Yöneticiler*: Yönetim organındaki mesleki personel,
- *Çıkar Grupları*: Ulusal ya da yerel, toplumdaki çeşitli istek ve çıkarları yansıtan amaçları gerçekleştirmek üzere örgütlenmiş ve karar vericiye dönük özel grupların ve derneklerin temsilcileri,
- *Haberleşme Araçları Sahipleri*: Özellikle radyo, gazete ve televizyon gibi kitle iletişim araçları sahipleri ve bunların işleyişine katılan görevliler.⁴⁴

Kısaca özetlersek, "dış politika kanaatleri toplumda siyasal ilgi, bilgi ve eylem derecesi yüksek olan tabakalarda yoğunlaşır."⁴⁵ Bu tabakada resmi görevli organ ve yetkililer bulunduğu gibi resmi bir sıfatla olmasa da, özel ilgisinden ya da çıkarlarından dolayı dış siyasa ile ilgilenen kişi ve gruplar -üniversite öğretim görevlileri, kimi sosyal dernekler, vb.- da vardır.

Yapılan incelemeler sonucunda ileri Batı toplumlarında dahi dış siyasa konusunda kamuoyunun iç siyasa ile daha az ilgili davranması araştırmacıları ister istemez şu genel sonuca götürmektedir: Dış siyasanın Roma İmparatorluğu'ndan beri gelenekselleşmiş olan '**arcana imperii**', yani iktidarın tekelinde kalma niteliğinin zamanımızda da toplumların çoğunda devam etme olasılığı yüksek durumdadır.⁴⁶

Oysa, ülke içerisinde bireylerin ve bağlı oldukları örgütlü/örgütsüz grupların dış siyasa ile ilgilenmeleri, kanaat sahibi olmaları ve bu kanaatleri doğrultusunda karar vericilere seçenekler götürebilmeleri dış siyasa ile iç yaşantı arasında bağın kurulmasıyla ancak kendini belli etmektedir. Bu konuda siyasal iktidara düşen görev, *status quo*'nun korunmasıyla kendini sınırlamayıp, toplumdaki değişim ve gelişmelere uygun değişiklikler getirmek olmalıdır. Hükümetlerin bu görevi yerine getirebilmeleri de, "o zamana kadar kamu oyunu tekellerinde tutmuş sınırlı grupların kanaatlerinin dışına çıkıp, yeni beliren kanaatleri duyabilmelerine ve bu kanaatlere yol açan ihtiyaç ve istekleri saptayabilmelerine bağlıdır."⁴⁷ Bunun için de dış siyasa konusuna ülke çapında ilgi duyulması, gereksinimlere göre kanıların oluşması ve bunların karar vericilere ulaşmasını sağlayacak hukuki, siyasal, ekonomik ve teknik olanakların sağlanması gerekmektedir.

10.1. Dış Siyasa ve Tanıtım

Bir olay ya da düşüncenin bir başkasına ya da başkalarına iletilmesi, yani iletişim süreci (communication process) kuşkusuz uluslararası alanda da farklı bir süreç değildir: "Kim kime, hangi yoldan, ne amaçla, hangi koşullar içinde, ne diyor ve ne etki yapıyor."⁴⁸ Uluslararası alanda da iletişim eylemi bu soruları yanıtlayarak geçerlik buluyor. Fakat,

⁴³ James N. ROSENAU, *Public Opinion and Foreign Policy*, New York, Random House, 1961

⁴⁴ Bkz., A. Suat BİLGE, *Milletlerarası Politika*, Ankara, A.Ü.S.B.Fak. Yay., 1966, s.297

⁴⁵ Bkz., Duygu SEZER, *a.g.y.*, ss.77-82

⁴⁶ Bkz., Mehmet GÖNLÜBOL, *Dış Politika: İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi*, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969, s.105

⁴⁷ Bkz., Duygu SEZER, *a.g.y.*, s.80

⁴⁸ Harold D. LASSWELL 1948 yılında kaleme aldığı makalesine iletişim alanında çok ünlü şu sözü ile başlamıştır: "Bir iletişim eylemini tanımlamanın en uygun yolu aşağıdaki sorulara yanıt aramakla bulunabilir." Yukarıda çevirisi verilen sorular şunlardır: "Who says what to whom, through what medium for what purpose under what circumstances, and what effects." Bununla ilgili şematik açıklama için bkz., Denis MCQUAIL ve Swen WINDAHL, *İletişim Modelleri*, Ankara, İmaj Yay., 1993, s.15

belirtilmeden geçilemeyecek bir nokta vardır ki, bu da ayrı dünya anlayışı, ayrı kültür, ayrı dış siyasa sahip ulus-devletler söz konusu olunca, iletişim eyleminin -daha dar anlamında tanıtma eylemi- ilgili kitleye, onun hoşlanacağı biçimde ve zamanında ulaşıp ulaşmadığının, beklenen etkinin ortaya çıkıp çıkmayacağını hesabının önceden yapılabilmesinin zorluğudur ve hatta elde edilen etkiyi ölçmek de hiç kolay değildir.

Her şeyden önce bir devletin, tanıtma eylemi ile hangi dış siyasa amacına yararlı olmak istediğini, başka deyişle dış siyasasının yakın ve uzak amaçlarını iyi bilmesi gerekir. Aslında dış siyasa masa başı toplantılarıyla, en ince noktalarıyla önceden belirlenebilecek bir konu değildir. Çünkü, hem uluslararası yapıda hem de iç siyasadaki siyasi gelişmelerin etkisi altında bazı değişiklikler gösterecektir. Bununla birlikte, ulusal dış siyasasının amaç ve ilkelerine uygun bir tanıtma siyasetinin ana çizgileri belirlenebilir. İşte bir kez bu çizgiler belirlenince, devletin görünümü ve saygınlığı için bir genel tanıtma eylemi ile yine dış siyasasının akışı içerisinde yer alacak yardımcı tanıtma eylemleri sürdürülebilir kılınmalıdır. Bunların uygulaması Dışişleri ya da Kültür Bakanlığı gibi kimi kamu kuruluşları ya da diğer bazı kurumlar ve kişiler aracılığıyla yapılır.

Tanıtımın -ya da iletişimin-etkin ve dolayısıyla başarılı olmasında rol oynayan kimi unsurlar vardır ki, bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.⁴⁹

- Yapılacak tanıtma, yöneltilen kitle için inandırıcı olmalıdır ve bu uygulama ile kanıtlanmalıdır. Bunu sağlamak amacıyla gerçekçi olmak, dürüst kalmak, bilimsel bir hazırlık yapmak gerekmektedir. İnandırıcılığı, aynı tarafa başka bir odaktan yapılan propaganda eylemleri etkisiz kılmaya çalışabilir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti 1974 Kıbrıs Barış Harekatında böyle bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu hareketin Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amacı güden Yunan darbesini önlemek, Türklerin halklarını güvence altına almak için Garanti Andlaşmasının böyle bir durumda Türkiye'ye tanıdığı müdahale hakkına dayanılarak yapıldığı, yoksa toprak kazanmak için yapılmadığına ilişkin açıklamalar inandırıcı niteliğe sahip olmasına karşın. Yunan propagandaları yüzünden dünya kamuoyunda bu konuda yine de bir kararsızlık yaşanmıştır.

- Yapılacak bir tanıtımın ağırlık merkezini iyi saptamak gereklidir. Bu, uzun süreli saygınlık oluşturulmasında tüm dünya olabilir, belirli bir konuda belirli ülkeler olabilir ya da tek bir ülke ve tek bir çevre olabilir. Acaba, ağırlık merkezi olarak alınan kitlenin, tanıtımından sonra tutumunda ne gibi değişiklikler olacak, bu konuya karşı ne derece duyarlılık göstermiştir? Tüm bunlar bugün birer araştırma konusudur.

- Tanıtımın nerede, hangi yoldan, yani kimin aracılığıyla yapılacağı da etkinlik bakımından önemlidir. Eğer Türkiye Başbakanı'nın, Dışişleri Bakanı'nın ya da Dışişleri Sözcüsünün Türkiye'nin uluslararası siyasal bir sorunu üzerinde yaptığı bir açıklamanın hızla dünyaya yayılması isteniyorsa, en iyi yollardan biri Associated Press, United Press International, France Presse, Reuter's başta olmak üzere yabancı haber ajanslarının Türkiye'deki temsilcilerinin bu açıklamayı dünyaya yaymaları olacaktır. Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, dış siyasa söz konusu olunca, inandırıcılığı açısından söyleme zihniyetinden çok söyletme zihniyetiyle ses duyurup kamuoyu oluşturmanın daha kolay olmasıdır. Sözgelimi, bir BBC televizyon ekibinin Türkiye'de yaptığı bir röportajın milyonlarca insanı etkileme olasılığının yüksekliğini tahmin etmek zor değildir. Herkesin bildiği bir başka şey çağımızda iletişim alanında hız ve zaman ögesinin taşıdığı önemdir. Bu konuda artık çabuk hareket etmek zorunluluğu

⁴⁹ Bkz., Duygu SEZER, *a.g.y.*, s.85

tartışma götürmez. Haberin eskime süresinde kısalma söz konusudur bugünkü uluslararası haberleşme ağında. Kuşkusuz hızlı davranabilmek için iyi bir haber alma şebekesine ihtiyaç vardır.

- İletişim tekniği ele alınması gereken bir başka önemli konudur. Burada hem iletilmek istenen haber, düşünce, görüntü, ses, vb.nin çekiciliği, sevimliliği, açıklılığı, yeterli ve kısa oluşu gibi iletinin biçimi; hem de seçilen iletişim araçlarının (kitap, broşür, gazete, radyo, televizyon vb.) türü ve çeşidi önemlidir. Türkiye ile ilgili bir konuda bir devlet adamının yabancı televizyonlardaki görüntüsü ile birlikte verilen açıklamasının etkisi ile radyo spikerinin iletildiği sözlerin etkisi arasında fark olacaktır.

Ayrıca tanıtımın, yöneldiği kitlenin niteliğine göre farklı biçimlerde sunulması gerekebilir. Fakat bu farklılık etiksel açıdan haberde doğru kaybı yaratmamalıdır, başka bir deyişle gerçekçi davranılmalıdır. Örneğin, 1939'da Berlin radyosunun yalnızca Arapça ve Türkçe yaptığı yayınında şu haber tekrar tekrar geçilir: "*Hitler, dünyaya Muhammed'in doğduğu gün geldi,...*"⁵⁰ Bu haberde, Hitler Almanyası'nın yaptığı Yahudi soykırımı ile Arapların İslam'ı yaşatmak ve yayabilmek amacıyla ilk zamanlardaki Yahudilerle olan mücadeleleri arasında yakınlık kurulup, yapılan soykırımı haklı göstermek hedeflenmiştir. Bu, hiç kuşkusuz kara propagandadan başka bir şey değildir.

Dış siyasa amaçlarına erişilmesine destek çıkacak iyi bir tanıtım eyleminin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle dış siyasanın asal öğelerinin iyi bilinmesi gerektiği kanısını taşımaktayız. Bu öğeler şöyle sıralanabilir:⁵¹

- Bir dereceye kadar sürekli öğeler (coğrafya, doğal kaynaklar, enerji vb.)
- Daha az sürekli öğeler (sanayinin düzeyi, askeri hazırlıklar vb.)
- İnsan ile ilgili öğeler (nüfus, liderlerin, karar vericilerin ve diplomasinin nitelikleri, ideolojinin rolü ve enformasyonun etkinliği vb.)

Görülüyor ki, dış siyasa öğeleri içinde enformasyona da yer ayrılmıştır. Burada enformasyon vb. denince, her şeyden önce iyi haber akla gelmelidir. Dışa yönelik tanıtma da enformasyonun öteki yanını gösterir. Fakat, enformasyon ister siyasi ister ekinsel nitelikli olsun, belli bir ölçüde dış siyasa öğeleri içinde yer alması onun etkililiğinin ölçü değeri olamaz. Çünkü etkinliğinin oranı, inandırıcılığına, uygulandığı zamanın koşullarına ve uygulama başarısına bağlıdır. Bazen, özellikle, kısa sürede başarılı olabilir. Kimi araştırmacılar diğer öğelere göre, tanıtımın etkililiği konusunda % 20'lik bir oran verebiliyorlar ancak. Başka bir deyişle tanıtma, dış siyasa amaçlarına varmada, örneğin ekonomik potansiyele ya da askeri hazırlıklara, hatta bir liderin başarısına ya da diplomasinin kalitesine oranla daha az önemlidir.

Normal olarak, dış siyasa kararları, her şeyden önce, sorunların ulusal çıkarlar açısından değerlendirilmesinden sonra alınır. Karar verici, ulusal çıkarları gözden geçirir, alınacak karar karşındaki devletlerin olası tutumu nedeniyle, kârdan çok zarar getirecek nitelikte ise, bundan vazgeçebilir. Bu arada, kendi devletinin gücünü, dostlarının ve düşmanlarının durumlarını iyice inceler ve en son dünya kamuoyunun durumunu düşünür. Dünya kamuoyu en son düşünülenidir. Verilen kararın olumlu karşılanması için tanıtma önlemlerinin alınması ile yetinilir. Aslında dünya kamuoyunun duyarlılığı, tüm gelişmelere rağmen, bugün gene de fazla değildir. Sözgelimi, Birleşmiş Milletler'in sorunlara yaklaşımı her zaman tutarlı olmadığı gibi etkisi de sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle,

⁵⁰ A.g.y., s.87

⁵¹ A.g.y., s.81

hükümetler bugün için dış siyasa kararlarında dünya kamuoyunun tepkisine ancak bir ölçü içinde önem vermektedirler ki, henüz "bir devletin, dış politikasını, devletlerüstü kamuoyunun kendiliğinden bir hareketi sonunda, değiştirmiş olduğu olayına rastlanmamaktadır."⁵²

Bununla birlikte, "Türkiye gibi bir yandan Avrupa entegrasyon hareketine katılmak isteyen, öte yandan doğusundaki ülkelerle geleneksel bağlarını korumak durumunda olan, ayrıca jeopolitik durumu gereği sık sık uluslararası sorunlarla karşılaşan ve nihayet aleyhinde, haksız da olsa, bir çok tarihsel önyargılar bulunan bir devletin dünya kamuoyuna ve çeşitli devletlerin tepkilerine daha çok dikkatli ve duyarlı olması gerekir."⁵³ Bu da tanıtmayı, Türkiye için, diğerlerine oranla, daha önemli bir durum haline getirmektedir.

Tüm bunların yanında tanıtımaya etkisi açısından haberleşme özgürlüğü ve bunun kısıtlanmasına değinmek gerekmektedir. İngiltere'de 1215 yılında çıkarılan *Magna Carta*, Kuzey Amerika'da 1776'da açıklanan *İnsan Hakları Beyannamesi* bir yana bırakılırsa, Avrupa'da ifade özgürlüğü'nü ortaya koyan ilk belge 1789 Fransız Devrimi'nin *İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi* olmuştur.⁵⁴ Beyannamenin 10.maddesi "hiç bir kimse düşüncelerinden dolayı, bunlar dinsel olsa bile, tedirgin edilemez; yeter ki bunların açığa vurulması kanunla kurulan kamu düzenini bozmasın" demektedir.

Fakat, insan haklarının ve bu arada haberleşme özgürlüğünün evrensel bir güç kazanması ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındadır. Gerçekten, 1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifade, vicdan ve din özgürlüğü daha açık bir biçimde tanımlanmakla birlikte,⁵⁵ "her kişinin düşüncelerini açıklama hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her araçla aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir."(Madde 19) hükmü ile de haberleşme özgürlüğünü ilk kez açıklıkla ortaya koymuştur. Ancak, tüm özgürlüklerin de yasal sınırlar içinde kullanılabileceği madde 29/1-2 ile şöyle açıklanmıştır: "1) Herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan topluma karşı ödevleri vardır. 2) Herkes, haklarını ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması, demokratik bir toplumda ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı gereklerinin karşılanması amacıyla yasayla belirlenmiş sınırlamalarla bağlı olabilir."

Avrupa Konseyi çerçevesinde 1950 yılında Roma'da imzalanan *İnsan Hakları ve Ana Özgürlükleri*'ne ilişkin sözleşmede de ifade, kanaat, vicdan, din özgürlükleri ele alınmış ve 10.madde ile "herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir" denildikten sonra hangi koşullarda bu hakların yasal yollardan sınırlandırılabilceği açıklanmıştır.⁵⁶ Türkiye de 1948 beyannamesine ve 1950 sözleşmesine katılmıştır.⁵⁷

⁵² Sabri ERTEM, *Propaganda*, İstanbul, Vakıf Yay., 1942, s.50

⁵³ A.g.y., s.51

⁵⁴ *Foreign Policy in World Politics*, Editor Roy C. Maridis, New Jersey, 1972, ss.5-8

⁵⁵ Mehmet GÖNLÜBOL, a.g.y., s.98

⁵⁶ Madde 10/2: "Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin korunması, asayişsizliğin ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığın sağlanması için kanunla öngörülen

Birleşmiş Milletler çerçevesinde yürütülen haberleşme özgürlüğü alanındaki genişleme çabalarının en sonuncusu 1 Mayıs 1993 tarihinde yürürlüğe giren *Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi*, Avrupa Konseyi'ne üye devletler ile Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne taraf olan diğer devletler arasında imzalanmıştır. Hedefi de "topluma program hizmetleri arasında daha geniş bir seçme alanı sunmak ve böylece, Avrupa mirasını ve bu mirasın görsel-işitsel eserlerinin yaratılmasını geliştirmek isteğiyle ve bu kültürel amaca ulaşabilmek için üstün nitelikte programların üretimi ve dağıtımını arttırmak suretiyle, toplumun siyasal, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap vermeye kararlı olarak, hukuki düzenlemenin ortak genel çerçevesini bütünleştirme"dir.⁵⁸

10.2. Tanıtma Siyaseti ile Dış Siyasa Uyumu

Uluslararası alanda siyasal, ekinsel tanıtmanın amacının güdülen dış siyasaya destek ve kolaylık sağlamak olduğu söz götürmez bir gerçektir.

Genel ve uzun süreli tanıtım siyaseti, bir ülkenin dünyadaki genel görünümünü düzeltmek ve saygınlığını arttırmak için girişilen planlı eylemler bütünüdür. Bu eylemler hakkında Türkiye'den örnek vermek gerekirse, "başından beri Türkiye Cumhuriyeti'nin barışçı bir dış politika güttüğü, Türk ulusunun bir Atatürk yarattığı, laik bir devletin Türk toplumunu gelişme yolu üzerine koyduğu, Türk ulusunun kendine özgü biçimde güzel sanatları geliştirmekte olduğu, Türkiye'nin eşsiz arkeoloji zenginliklerine ve doğa güzelliklerine sahip bulunduğu, Türklerin konuksever, hoşgörülü, sözünü tutan bir ulus olduğu, henüz gelişme halinde bir ülke olmasına rağmen özgürlükçü demokrasi yaşamını yürüttüğü, dünyada Türklerle ilgili tarihsel önyargıların çoğunun yersiz ve haksız olmasının kanıtlanabileceği, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında yapıcı bir tutumla her iki tarafa yararlı kültür, ulaşım, iletişim bağlarını geliştirmekte olduğu, ayrıca bölgesinde siyasal bir denge ögesi sayıldığı"⁵⁹ vb. belirtilebilir.

Tanıtım, bir başka şekilde, belirli ve kısa süre içerisinde de yapılabilir. Sözelimi, uluslararası siyasal, ekonomik, toplumsal ve ekinsel olayların akışı içinde, bir devletin tutum ve kararlılığını göstermek, kendisine yöneltilen suçlama, propaganda ve eleştirilere karşılık vermek için duruma göre hazırlanmış kısa süreli tanıtım programları uygulanabilmektedir.

Tanıtma ister genel nitelikli ve uzun süreli olsun, isterse belirli bir konuda kısa süreli olsun, devletin dış siyasasına uyması gerekmektedir. Tanıtma alanında ilerlemiş ülkelerde değişmeyen bir gerçek vardır ki, tanıtma siyasetinin ana çizgilerini Dışişleri Bakanlıkları hazırlar. Uygulama ise Dışişleri dahil bir çok kuruluş tarafından yapılır. Örneğin, Fransa'da ülkenin tanıtımını ilgili Bakanlıkların arzusuna göre yapan *Direction de la Documentation et de la Diffusion* adlı resmi kuruluş dışında siyasal ve ekinsel tanıtma

---

bazı formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir." Bkz., Münci KAPANİ, *a.g.y.*

⁵⁷ Bu konuda bkz., Feyyaz GÖLCÜKLÜ, *Haberleşme Hukuku*, Ankara, 1970

⁵⁸ *Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi*, 1 Mayıs 1993, s.3

⁵⁹ İsmail SOYSAL, *a.g.y.*, s.91

Madde 10/2: "Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin korunması, asayişsizliğin ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığın sağlanması için kanunla öngörülen bazı formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir." Bkz., Münci KAPANİ, *a.g.y.*

işleri doğrudan doğruya Dışişleri Bakanlığı'na yürütülmektedir. Siyasal tanıtma işlerinde *Service d'information et de Presse*, kültür işlerinde ise *Relations culturelles, scientifiques et techniques* Genel Müdürlüğü yetkilidir.⁶⁰

Genelde, Dışişleri Bakanlığı ile tanıtma işlerini gören resmi kuruluşlar arasındaki işbirliğini ve uyumu düzenleyen bir yasa yoktur. Tanıtmanın stratejisinin Dışişlerince oluşturulup ilgili kuruluşlara bildirilmesi gereği, ülke çıkarlarının ön planda tutulmasından dolayı kendiliğinden gelişen bir durumdur. Bununla birlikte, tanıtımın uygulama sürecinde görev almış kuruluşlar da kendi izlenimlerini Dışişlerine bildirerek, bunların ışığında tanıtma siyasetlerinde bir değişme ya da yeni düzenlemeler yapılmasını isteyebilmektedirler.

Türkiye'de bu işbirliği ve uyumun iyi yürütülebildiğinden söz etmek güçtür. Çoğu kez ilişkilerde kopukluk gözlenmiştir. Bu işin bir yasa ile düzenlenmesi, Türkiye'nin devlet yönetimi geleneği göz önüne alınırsa en iyi çözüm yolu gibi görünmesine karşın, enformasyonun günümüzdeki hızı düşünülecek olursa, düzenlemenin esnekliğinin sağlanıp sağlanamayacağı, üzerinde durulması gereken başka bir önemli konuyu oluşturmaktadır.

10.3. Dış Siyasada Tabuculuğun Sonu

Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda, dış siyasete destek sağlayıcı nitelikte tanıtma gereksinmesi ilk kez 1950'lerde kendini hissettirmeye başlamıştır. Daha önceleri, devletten devlete iletişim yalnız diplomasi kanalından, yani resmen olur, gerektiğinde kamuoyunu aydınlatıcı açıklamalar basına yapılırdı. Dış siyasa bir '**Tabu**' idi.

1946'dan itibaren çok partili, çoğulcu demokrasiye geçiş görünürde bir değişikliğe yol açmıştır denebilir. Basın, dış ilişkiler hakkında daha çok bilgi edinmek istemeye başlamıştır.

Öte yandan, "dünyadaki iletişim (haberleşme) patlaması da 1950'lerde olmuştur, iletişim araçları hızla gelişmiş ve yayılmış, haberler dünyayı sarmış, bir dünya kamuoyundan, onun duyarlığı ve etkisinden söz edilmeye başlanmıştı. Artık hiç bir ulusun köşesinde sessizce kalmasına olanak yoktu; aksine her ulus sesini duyurmak, dünya ile ilişkilerini arttırmak istiyordu."⁶¹

İşte bu koşullar içerisinde Dışişleri Bakanlığı'nda ilk kez 1955 yılında bir *Basın Sözcülüğü*⁶² ve 1957'de de *Kültür ilişkileri Dairesi* kurulmuş, siyasal ve ekinel tanıtma görevini üstlenmişlerdir. Bu son derece önemli bir atılım olmuştur. Türkiye'nin, hem son derece önemli olan stratejik yeri, hem Batı ve Doğu ekinleri arasındaki özel durumu, hem de ekonomik gelişmesi için gerekli uluslararası işbirliği zorunluluğu nedeniyle, etken bir tanıtım siyasetine büyük gereksinme duyduğu bir dönemdir. Bu anlamda, hatta 1966

⁶⁰ İsmail SOYSAL, *a.g.y.*, s.92

⁶¹ İsmail SOYSAL, *a.g.y.*, s.99

⁶² Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcülüğü'nü üstlenmiş Basın Bürosu'nun görevi "bir yandan Türk ve yabancı basını izlemek ve Bakana bilgi vermek, öte yandan Bakanlığın merkez ve görüşünü basına iletmektir. Zamanla büro Bakanlığın merkez ve dış kuruluşlarına bilgi hazırlanması (gizli raporların ilgili Büyükelçiliklere servis edilmesi, günlük Türk basın haberlerinin telsizle temsilciliklere bildirilmesi gibi), Ankara radyosunun yabancı dillerle yaptığı yayınlar için genel talimat verilmesi ve dış politika olayları hakkında kronoloji hazırlanması, bazı film kontrollerine katılma, zararlı yabancı yayınların izlenmesi vb. işleri yerine getirmiştir. Bkz., İsmail SOYSAL, *a.g.y.*, s.137 ve sonrası

yılında Bakanlık görevlilerinin meslek açısından eğitilmesi ve bazı akademik çalışmalar için *Dışişleri Akademisi* kurulmuştur.

Bu yeni gelişmelerle tanıtım çağcıl diplomasinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'yi genel olarak tanıtması, ülkenin siyasal sorunlarını anlatması ve ayrıca ekinsel tanıtma eyleminde bulunması, onun görevinin doğal gereğine dönüşmüştür.

Aslında, ekinsel tanıtım siyasal içeriğe de sahip bir tanıtımdır. Hatta dünyada hemen hemen tüm ülkelerde dış ekin işlerini Dışişleri Bakanlıkları yürütmektedir. Dışişleri Bakanlıkları dışında yabancı ülkelerde ayrıca ekin tanıtımı yapan kuruluşları olan devletler bile (Fransa'nın *Centre Culturel Français*'i, Federal Almanya'nın *Goethe Institut*'sü ve İngiltere'nin *British Council*'i gibi) ya bunları yine kendi Dışişleri Bakanlıkları'na bağlamışlar ya da etkinliklerini denetim altına almışlardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, ülkenin dış tanıtımını üstlenen Dışişleri Bakanlığı'nın dışında, bu görevle yükümlendirilen az sayıda da olsa kamu kuruluşları bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde Dışişleri Bakanlığı dışında ülkenin tanıtımıyla görevli kuruluş *U.S.Information Agency*'dir. Bu kuruluş Dışişleri Bakanlığı'nın yönergesi çerçevesinde dışa yönelik tanıtıma yerine getirir. Yabancı dillerden dış radyo yayımları (*Voice of America*)da bu kuruluşa bağlanmıştır. İngiltere'de ise merkez tanıtım kuruluşu (*Central Office of Information*), Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli Bakanlık ve öteki devlet kuruluşlarının tanıtma isteklerini yerine getirir. Dış ülkelerde ayrı büroları yoktur. Dışa yönelik tanıtımda ikinci görevli kuruluş *British Council*'dir.

"1930'larda Alman ve İtalyanların nazi ve faşist propagandalarını etkisiz kılmak için kurulan ve fakat zamanla Büyük Britanya'nın en değerli 'görünmez ihracat'ını oluşturan dil ve kültürünü dünyaya yayan"⁶³ bir kuruluş haline gelen *The British Council-İngiliz Kültür Heyeti* 1994'te kuruluşunun 60.yılı tamamlamıştır. İngiliz Kültür Heyeti'nin görevi, "dünyada dostlar kazanmak ve İngiliz dil ve kültürü ile etkilemektir. Uygulamada ise bu, İngilizce öğretmekten gelişme yolundaki ülkelerin milli futbol takımlarını eğitmeye kadar çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır."⁶⁴ Bu amaçla, yabancı ülkelerin bir çoğunda büroları vardır. Dışa yönelik radyo ve televizyon yayımları ise, bir üçüncü kuruluş *British Broadcasting Corporation (BBC)* çerçevesinde yapılır. Fransa'da da gerek enformasyon gerek ekinsel tanıtma işleri Dışişleri Bakanlığı'nın iki ayrı dairesi tarafından yürütülür. Dış ülkelerdeki *Fransız Kültür Merkezleri (Centre Culturel Français)* de Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Kültürel, Bilimsel ve Teknik ilişkiler Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Buna karşın, kamu kuruluşlarının tanıtıcı yayınlarını Başbakanlığa bağlı *Direction de la Documentation* hazırlar. Yabancı ülkelere yönelik radyo yayımları da Dışişleri ile danışma halinde *Radio-France* tarafından gerçekleştirilir.⁶⁵ Almanya'ya gelince, ağırlıklı olarak ekinsel tanıtım işlerini Dışişleri ile işbirliği halinde *Goethe Enstitüsü* yapar. Dışa yönelik *Almanya'nın Sesi (Deutsche Welle)* radyo yayımları devletin ayrıca denetimi altında bulunmaktadır.

Bu ülkelerde izlenen tüm bu gelişmelerin temelinde I. Dünya Savaşı yıllarında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow WILSON'un '14 İlke'si yatmaktadır.⁶⁶ Sözü edilen ilkeler özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kendini iyiden iyiye hissettirmeye

⁶³ İsmail SOYSAL, *a.g.y.*, s.127

⁶⁴ *A.g.y.*, s.127

⁶⁵ *La Documentation Française*, No.75340, Paris, 1974, s.17

⁶⁶ Bkz., İsmet GİRİTLİ, *Günümüzde Haberleşme*, İstanbul, Der Yay., ss.76-77

başlayacak olan *Açık Diplomasi* (Open Diplomacy) 'nin çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu 14 İlke'nin birincisi, açık bir biçimde barış anlaşmaları yapıldıktan sonra, artık uluslararası hiçbir özel/gizli anlaşmaya yer olmayacağını ve diplomasinin her zaman '*kamunun gözü önünde*' yürütüleceğini belirtmektedir. Fakat, ulusal kamuoyuna ve dünya kamuoyuna olup biteni zamanında haber vermenin olanaklarına sahip özgürlükçü demokrasilerde bile açık diplomasinin tam olarak gerçekleştirilebildiğinden söz etmek kolay değildir.

11. Sonsöz; Uluslararası Görünüm

İnsanlar bütün zamanlarda, çevrelerindeki olan bitenden haberdar olma, çevresiyle iletişim kurma gereksinimi duymuştur. Dolayısıyla haber olgusunun insanlığın tarihi kadar eski olduğunu söylemek hiç de hatalı olmayacaktır. Haberin -daha genel anlamda iletişimin- insanlar için varlığı ve önemi çok eskilere dayanmasına karşılık, yaşadığımız yüzyıl onu özel bir ilgi alanı haline getirmiştir. Bu konuda doğal olarak sorulacak ilk soru; iletişime duyulan özel ilginin ya da habere verilen önemin nedeninin ne olduğudur. "Tarihin tuttuğu kayıtlara göre, iletişim, insanlar için -en azından bazı insanlar için- çok öteden beri önemli olmuştur. Bu önem, büyük ölçüde yönetimde etkili olabilme düşüncesinden kaynaklanmıştır."⁶²

Yüzlerce yıl süren gelişmenin, sermayenin ülke dışına açılmasının ve ilişkilerin çok uluslu yapıya dönüşmesinin bir sonucu olarak yönetimde etkili olma düşüncesi, zamanla yerel ve ulusal boyutları aşarak uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Bu sömürgecilik ve emperyalizm olgularıyla yakından ilgilidir.

Bu gelişmeler uluslararası boyutlarda çalışacak haberleşme araçlarına gereksinim duyulma yolunu açmış, bu yönde iş yapan haberleşme araçları kurulmuş ve bunlar üzerinde söz sahibi olanlar da haberin bir yerden bir yere ulaşmasında uluslararası düzeyde belirleyici olmaya başlamışlardır. Dünya enformasyonunun dağılımı konusundaki, kuşkusuz en önemli dengesizlik, "hangi haberin nerelere gideceğine gelişmiş bir kaç ülkenin haberleşme araçlarının yöneticilerince karar veriliyor"⁶³ olmasıdır. Bir başka deyişle, üçüncü Dünya ülkelerinin dünyadaki gelişmeleri, başka ülkelerinin seçiciliği ile izleyebiliyor olmasının doğurduğu bir dengesizliktir sözü edilen. Bütün bu nedenlerden ötürü, uluslararası iletişim üzerine ilk tartışmalar *Özgür Haber Dolaşımı* üzerine olmuştur.

Öyle ki, bugün artık haber bültenleri enformasyonun küçük bir dilimi haline dönüşmüş durumdadır. Bir televizyon dizisinin 30 saniyelik herhangi bir parçası, denetimden geçen haber bültenleri kadar, hatta belki de daha fazla enformasyon içerebilmektedir. Enformasyon bugün ulusal sınır tanımaz haldedir. Evrensellik iyiden iyiye kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla, bugün artık soruşturulacak olan, '*evrensellik ölçütü*' dür '*küreselleşme*' den kendisini soyutlamayı başarabilecek olan.

İletişim haklarına ilişkin uluslararası ölçütlerin yürürlüğe konulabilmesi şüphesiz çok önemlidir. Bu türden bildirgeler *yeni bir küresel enformasyon ve iletişim düzeni* idealini ayakta tutmaya hizmet etmeye başlamıştır. Bu kavram ilk olarak BM Genel Kurulu'nun 1978 yılındaki toplantısında anılmış ve MacBride Komisyonu'nun hazırladığı raporda biçimini bulmuştur. 1960'lardan beri yaşanmakta olan elektronik ve uydu teknolojisi bu yöndeki gelişmelere hız katmaktadır. Bu teknolojiler ses, veri, metin ve simgeleri çok hızlı bir biçimde uzak mesafelere, geniş coğrafi alanlara ulaştırabilmektedir.

⁶² Korkmaz Alemdar, "Tarih ve İletişim", İletişim 1981/2, Ankara, AITIA GYIYO Basımevi, 1981, s.6

⁶³ İdris ADİL, *Haberde Dışa Bağımlılık*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yay., Sayı 30, 1991, s.24

Uydu yörüngeleri ve frekanslar konusunda uzayın topluca dünyaya ait olup olmadığı; uyduların gizli istihbarat toplama, askeri fotoğrafçılık ve telefon dinleme için kullanılıp kullanılmayacağı devletlerarasında tartışılmaya devam etmektedir. Görünen o ki, iletişim ağları siyasal erkin merkeziliğine son verme yolunda ilerlemektedir.

Kaynakça

- A.Haluk YÜKSEL, *İkna Edici İletişim*, Eskişehir, Anadolu Ü. Yay., 1994
- A.MATTELARD-X.DELCOURT-M.MATTELARD, *La Culture Contre/La Democratie ?* Paris, E.La Decouverte, 1984
- A.Taner KIŞLALI, *Siyaset Bilimi*, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 1992
- Alain DECAUX, *La Politique Televisuelle Exterieur de la France*, Paris, La Documentation Française, Juin 1989
- Ali ÖZTEKİN, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi Yay., 2003
- Ali Yaşar SARIBAY ve Süleyman Seyfi ÖĞÜN, *Politikbilim*, İstanbul, Alfa Aktüel Yay., 2006
- Alphonso SANCHEZ-TABERNEO, *La Concentration des Medias en Europe*, Manchester, Institut Europeen de la Communication, 1993
- Alvin TOFFLER, *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992
- Antoine de TARLE, *Nouveaux Medias*, Paris, Arsas-Éditions, 1986
- ARİSTOTELES, *Politika*, İstanbul, Remzi Kitabevi Yay., 3. Baskı, 1990
- Armand MATTELARD, *La Communication-Monde*, Paris, E.La Decouverte, 1992
- Cemal Bali AKAL, *Devlet Kuramı*, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2005(200)
- Cemil OKTAY, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul, Alfa Yay., 2005
- D.MCQUAIL, *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul, Savaş Yay., 1983
- Dominique CARREAU, *Droit International*, Paris, Editions A.Pedone, 1991
- Duygu SEZER, *Kamu Oyu ve Dış Politika*, Ankara, A.Ü.S.B.Fak.Yay., 1972
- Encyclopedie du Monde Actuel*, Paris, E.Charles-Henri Favrod, 1981
- Ersin KALAYCIOĞLU, *Çağdaş Siyasal Bilim*, 3.Baskı, İstanbul. Beta Yay., 1984
- Ersin KALAYCIOĞLU, *Çağdaş Siyasal Bilim (Teori, Olgu ve Süreçler)*, İstanbul, Der Yay., 1990
- Esat CAM, *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul. Der Yay., 1990
- Esat ÇAM, *Devlet Sistemleri*, İstanbul, Der Yay., 1993
- Faruk SÖNMEZOĞLU, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul. Filiz Kitabevi Yay., 1989
- Feridun ERGİN, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul, I.Ü. İktisat Fak.Yay., 1989
- Francis BALLE ve Görard EYMERY, *Les Nouveaux Medias*, Paris, PUF, 1984
- Gökhan EVLIYAĞLU, *İletişim Psikolojisi / Psikolojik İletişim*, Ankara, Gazeteciler Cemiyeti Yay., 1987
- Hans J.MORGENTHAU, *Uluslararası Politika*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay.,1970
- Hasan KÖNİ, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Örgütlerde Kara Verme*, Ankara, A.Ü.İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., 1982
- Hıfı TOPUZ, *Seçimlerde İletişim Politikaları*, İstanbul, Tüses Vakfı Yay., 1991
- İdris ADIL, *Haberde Dışa Bağımlılık*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yay., No. 30, 1991
- İsmet GİRİTLİ, *Günümüzde Haberleşme*, İstanbul. Der Yay., 1988
- Jacques ELLUL, *Propagandes*, Paris, Armand Colin, 1962
- Jacques GERSTLE, *La Communication Politique*, Paris, PUF, 1992
- Jean CAZENEUVE, *L'Homme Telespectateur*, Paris, E.Denoel, 1974
- Jean-Marie CHARON, *Medya Dünyası*, İstanbul, İletişim Yay., 1992
- Jean-Marie DOMENACH, *La Propagande Politique*, Paris, PUF, 1965
- John KEANE, *Medya ve Demokrasi*, İstanbul. Ayrıntı Yay., 1993
- Judith LAZAR, *La Science de la Communication*, Paris, PUF, 1992
- Kamuran GÜRÜN, *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası*, Ankara, A.Ü.S.B.Fak.Yay., 1983
- Kamuran İNAN, *Dış Politika*, İstanbul Ötüken Yay., 1993
- Kenneth WALTZ, George H.QUESTER, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Ankara, A.Ü.Siyasal B.Fak., 1982
- Korkmaz ALEMDAR ve İrfan ERDOĞAN, *İletişim ve Toplum*, İstanbul. Bilgi Yay., 1990
- Leslie LIPSON, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Ankara, A.Ü.Hukuk Fak. 1978
- Maurice DUVERGER, *Politikaya Giriş*, İstanbul, Varlık Yay., 1964

- Maurice DUVERGER, *Siyasal Rejimler*, İstanbul, Gelişim Dizisi 4, 1974
- Maurice DUVERGER, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul, Varlık Yay., 1982
- Maurice DUVERGER, *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*, Ankara, Bilgi Yay., 1973
- Mehmet GÖNLÜBOL, *Dış Politika: İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi*, Ankara, Ulusal Basımevi Yay., 1969
- Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika*, Ankara, 2.Baskı, A.Ü.S.B.Fak.Yay.,1985
- Mesut ÖNEN, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, İstanbul, Beta Yay., 1988
- Michel BONGRAND, *Le Marketing Politique*, Paris, PUF, 1990
- Münci KAPANI, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, İstanbul. Bilgi Yay., 1987
- Münci KAPANI, *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul. Bilgi Yay., 1992
- Neil POSTMAN, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, İstanbul, Ayrıntı Yay.,1994
- Noam CHOMSKY, *Medya Denetimi*, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993
- Nur VERGİN, *Siyasetin Sosyolojisi (Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar)*, İstanbul, Bağlam Yay., 2004
- Orhan GÖKÇE, *İletişim Bilimine Giriş*, Ankara, Adalet Matbaası, 1993
- Paul KENNEDY, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 3.Baskı, 1991
- Peter F.DRUKER, *Kapitalist Ötesi Toplum*, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yay., 1994
- Raşit KAYA, *Kitle İletişim Sistemleri*, Ankara, Teori Yay., 1985
- Remzi BALKANLI, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, İstanbul, 1962
- Robert ESCARPIT ve Charles BOUAZIS, *Systemes Partiels de Communication*, Paris/La Haye, Mouton, 1972
- S.M.LIPSET, *Siyasal İnsan*, Ankara, 2.Baskı, Teori Yay., 1986
- Sadri ERTEM, *Propaganda*, İstanbul. Vakit Yay., 1942
- Samuel P.HUNTINGTON, *Üçüncü Dalga*, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yay., 1993
- Server TANİLLİ, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, Çağdaş Yay., 1996
- Ünsal OSKAY, *Kitle Haberleşme Teorisine Giriş*, Ankara, A.Ü.Basım-Yayın Yüksekokulu Yay., 1985
- Vahat OKAY, *Modern Propaganda*, İstanbul, I.Ü.İktisat Fak. Gazetecilik Enstitüsü Yay., 1962
- Yaşar GÜRBÜZ, *Siyasal Sistemler*, İstanbul, May Yay., 1980
- Avrupa Sınır ötesi Sözleşmesi*, 1 Mayıs 1993
- 1982 Yeni Anayasa*

